

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**



**Θέματα Χριστιανικής Ηθικής
ΤΟΜΟΣ Δ΄**

**Μάριος Π. Μπέγζος-
Αθανάσιος Ι. Παπαθανασίου**

ΘΕΜΑΤΑ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ
ΤΟΜΟΣ Δ΄

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**ΘΕΜΑΤΑ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ**

**Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΟΜΟΣ Β'**

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ**

Συγγραφή

**1. Μάριος Π. Μπέγζος, Καθηγητής
Θεολογικής σχολής Πανεπιστημίου
Αθηνών**

**2. Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου, Δρ
Θεολογίας, Καθηγητής Λυκείου Ζε-
φυρίου Αττικής**

Κριτική Επιτροπή

**1. Χρήστος Βασιλόπουλος, Καθηγη-
τής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημί-
ου Θεσ/νίκης**

**2. Γεώργιος Διλμπόης, Θεολόγος -
συγγραφέας, πρ. Σχολικός Σύμβουλος**

**3. Δημήτριος Κούκης, Θεολόγος, πρ.
Σχολικός Σύμβουλος**

Εποπτεία

**Αθανάσιος Θ. Νίκας, Σύμβουλος Π.Ι.
(† 5 -3-1999)**

**Το βιβλίο αυτό αφιερώνεται στη
μνήμη του.**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ
Ομάδα Εργασίας Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

**Μετατροπή: Οσία Αναστασίου
Επιμέλεια: Σπυριδούλα Σκούταρη**

Εικόνα του εξωφύλλου

**Έργο του ζωγράφου π. Σταμάτη
Σκλήρη (1998)**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε (Δ.Ε. 18-20)

Η χριστιανική ηθική και η σύγχρονη τεχνολογία

Χαλάμε δισεκατομμύρια δολάρια για να πάμε στο Διάστημα, την ώρα που πεθαίνουν εκατομμύρια άνθρωποι στην Αφρική. Είναι πιο εύκολο να φτάσεις πια στον Άρη απ' ό,τι στους συνανθρώπους μας.

Ζοζέ Σαραμάγκου, Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας 1998 ("Έψιλον Ελευθεροτυπίας", 22.11.1998, σ.60).

18. ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

Η τεχνολογία ως ευλογία Θεού

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα της σύγχρονης ζωής είναι η ραγδαία

ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας. Μπορούμε να φανταστούμε τι συμβαίνει, όταν "κόβεται" το ηλεκτρικό ρεύμα! Τα 90% των δραστηριοτήτων μας διακόπτονται σε κάθε διακοπή της ηλεκτροδότησης. Σήμερα πια είμαστε τόσο πολύ εξαρτημένοι από την τεχνολογία, ώστε παρομοιάζουμε τον ηλεκτρισμό με το αίμα του ανθρώπου. Όπως με την αιμορραγία επέρχεται ο θάνατος του ανθρώπου, έτσι με τη διακοπή παροχής ηλεκτρικού ρεύματος απειλείται η ανα-

κοπή της καθημερινής μας ζωής, με τη μορφή που σήμερα έχει πάρει.

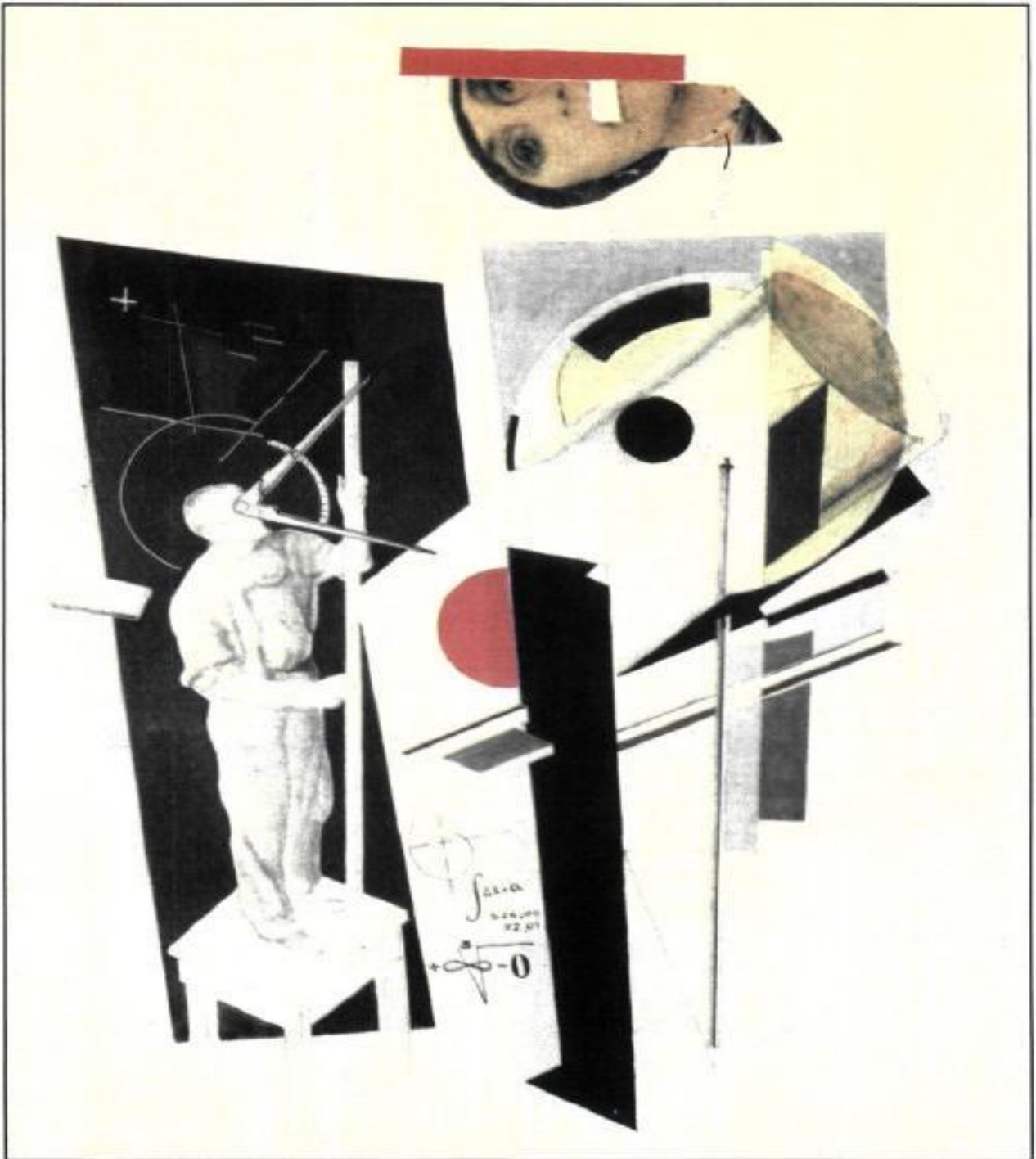
Η ανάπτυξη της επιστήμης και η τεχνολογία είναι ευλογία Θεού, κυριολεκτικά και μεταφορικά. Χάρη στις τεχνολογικές εφαρμογές της επιστήμης μπορούμε να κάνουμε θαύματα στη ζωή μας: βελτιώθηκαν οι συνθήκες της καθημερινής ζωής, εργασίας και διαβίωσης, ανακαλύφθηκαν αποτελεσματικές μέθοδοι αντιμετώπισης ασθενειών, εξαλείφθηκαν επιδημίες που μάστιζαν για αιώνες την ανθρωπότητα και η επικοινωνία των ανθρώπων με τις νέες τεχνολογίες έχει προσλάβει θαυμαστές διαστάσεις.

Ο εκχριστιανισμένος ευρωπαϊκός πολιτισμός, στηριγμένος και στην αρχαία ελληνική σκέψη, ανέπτυξε τις επιστήμες και δημιούργησε τη σύγχρονη τεχνολογία. Πουθε-

**νά αλλού δεν παρατηρήθηκε ανά-
λογη ανάπτυξη και τεχνική εφαρ-
μογή της επιστήμης σε τόση και τέ-
τοια έκταση, όπως έγινε στη Δυ-
τική Ευρώπη των Νέων Χρόνων με-
τά την Αναγέννηση, ιδίως από το
17ο αιώνα, που καθιερώθηκε η
κλασική φυσική του Νεύτωνα, και
μετά το 18ο αιώνα, οπότε πια συμ-
βαίνει η λεγόμενη Βιομηχανική Ε-
πανάσταση. Ίσως και άλλοι πολιτι-
σμοί, θαυμαστοί για τα φυσικομαθη-
ματικά τους ευρήματα ή τις τεχνικές
εφευρέσεις τους, όπως είναι ο αρ-
χαιοελληνικός, ο αραβικός, ο ινδι-
κός, ο ιαπωνικός ή ο κινεζικός, να
έφτασαν σε αξιοσημείωτες επιδό-
σεις, υστερούν όμως απέναντι στην
ευρωπαϊκή παράδοση ακριβώς σε
αυτό το σημείο. Δε δημιούργησαν
τεχνολογία που να επηρεάζει την
καθημερινή ζωή του ανθρώπου τό-**

σο άμεσα κι ευεργετικά, ώστε να φτάσουμε π.χ. στην κατάργηση της δουλείας, στην εξάλειψη διά νόμου του εξουθενωτικού ωραρίου εργασίας, στην αύξηση και διεύρυνση της ευημερίας των λαών κτλ.

Η ιστορία της ανθρωπότητας μας δείχνει ότι όπου σπείρεται ο χριστιανικός λόγος, εκεί ενθαρρύνεται και η τεχνική πρόοδος. Ο χριστιανός εμπνέεται από την Αγία Γραφή για να αξιοποιήσει την επιστημονική γνώση στις τεχνολογικές εφαρμογές της, έτσι ώστε να κατορθώσει τη μετάβαση από τη δουλεία στην ελευθερία και από την απανθρωπιά στην ανθρωπιά της επίγειας εικόνας του Θεού στη γη, δηλαδή του ανθρώπου. Η βιοτική ευημερία μπορεί να είναι η ευλογία του Θεού διαμέσου της τεχνολογίας μέχρι σήμερα.



**"Κατασκευαστής". Έργο του El
Lissitzky, 1924.
(από το περιοδικό Art. Das
Kunstmagazin 1/1999, σ. 73)**

**Τεχνολογία:
φάρμακο ή
φαρμάκι;**

Αυτή όμως είναι
μόνο η μια όψη
της τεχνολογίας,
η ορατή και φωτει-
νή. Δυστυχώς υ-

πάρχει κι η άλλη πλευρά, η σκοτει-
νή και αθέατη όψη της. Η τεχνολο-
γία στους καιρούς μας είναι φάρμα-
κο που έγινε φαρμάκι, γιατρικό με
δηλητήριο, έχει όχι μόνο θετικές ε-
νέργειες, αλλά και παρενέργειες,
παράγει επιθυμητά προϊόντα και
ανεπιθύμητα υποπροϊόντα.

Η ανακάλυψη της πυρηνικής ε-
νέργειας από τη σύγχρονη φυσική
στον 20ό αιώνα είχε ως αποτέλε-
σμα την τεχνολογική εφαρμογή της
με δυο τρόπους: πολεμικά και ει-
ρηνικά. Η ατομική βόμβα και η εξα-
φάνιση των ιαπωνικών μεγαλου-
πόλεων Χιροσίμα και Ναγκασάκι,
τον Αύγουστο του 1945, ήταν η

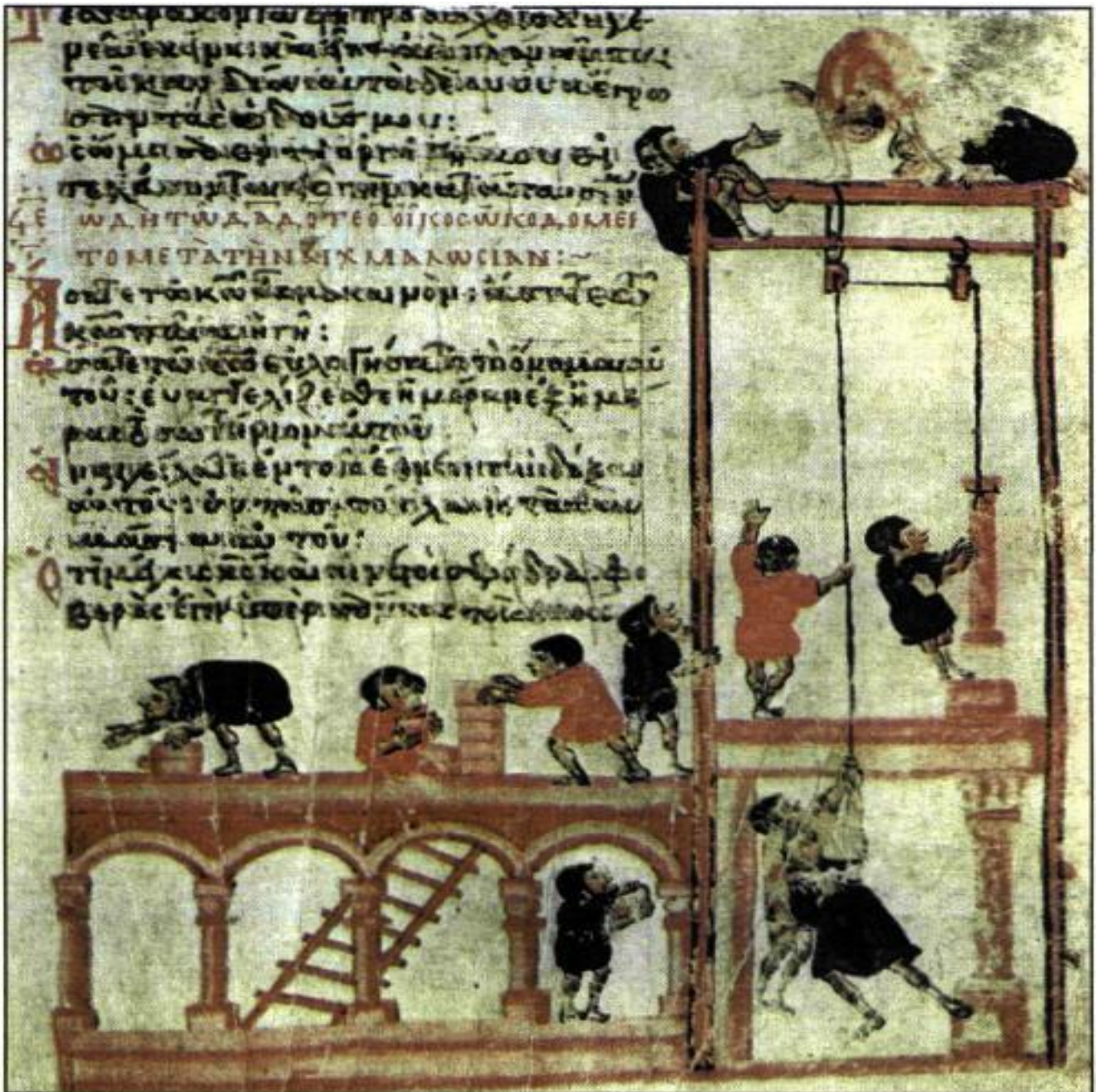
πρώτη πολεμική εφαρμογή της πυρηνικής ενέργειας. Έσπειρε το θάνατο σε χιλιάδες άμαχους αθώους και άνοιξε το δρόμο για τον πυρηνικό εξοπλισμό των δυο τότε μεγάλων υπερδυνάμεων της υφηλίου, της Σοβιετικής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών. Σήμερα διαθέτουν πυρηνικό οπλοστάσιο και πολλές μικρές χώρες με αποτέλεσμα να βρισκόμαστε διαρκώς ενώπιον της θανατηφόρας απειλής ενός θερμοπυρηνικού πολέμου. Εξαιτίας της εξέλιξης της πολεμικής πυρηνικής τεχνολογίας υπολογίζεται ότι τα καταστροφικά αποτελέσματα από μια σημερινή θερμοπυρηνική σύρραξη θα 'ναι πολλαπλάσια θανατηφόρα και πολύ πιο εξοντωτικά από εκείνα στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι.

Η ειρηνική χρήση της πυρηνικής

ενέργειας από τη δεκαετία του 1970 μέχρι σήμερα γέννησε καινούριες ευκαιρίες κι αλλιώτικους κινδύνους. Για να εξευρεθεί άλλη πηγή ενέργειας, πέρα από το πετρέλαιο που ακρίβυνε αισθητά (1973, 1976) και τα παγκόσμια αποθέματα έχουν ημερομηνία λήξης, επινοήθηκε η λύση παραγωγής πυρηνικής ενέργειας σε εργοστάσια που εξασφάλιζαν ενέργεια φθηνή, άφθονη και χωρίς εξάρτηση από ξένες χώρες. Αυτό όμως είχε ως αποτέλεσμα τη μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος από τα ραδιενεργά απόβλητα και την έκλυση ραδιενέργειας στις περιπτώσεις ατυχημάτων, όπως συνέβη επανειλημμένα στο Αμερικανικό Χάρισμπουργκ (1979), στο ρωσικό Τσερνομπίλ (1986) και αλλού. Το οικολογικό πρόβλημα, δηλαδή η μόλυνση του φυσικού

περιβάλλοντος, ήταν η σοβαρή παρενέργεια της ειρηνικής χρήσης της πυρηνικής ενέργειας από την τεχνολογία.

Η χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας σε διάφορους τομείς των επιστημών αλλά και της καθημερινής ζωής μπορεί να αποβεί από πολλαπλά ενεργητική μέχρι επιβλαβής ή επικίνδυνη. Έτσι π.χ. τα μέσα μεταφοράς και επικοινωνίας με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας εξυπηρετούν τον άνθρωπο, την επικοινωνία του, αλλά μπορούν να προκαλέσουν θανατηφόρα ατυχήματα, τα οποία συχνά αποδίδονται "στο ανθρώπινο λάθος". Όμως και τα οπλικά συστήματα, ενώ κατασκευάζονται για αμυντικούς σκοπούς, χρησιμοποιούνται πολύ συχνά «για επιβολή του δικαίου του



Οικοδομικές εργασίες. Μικρογραφία από βυζαντινό χειρόγραφο (Ψαλτήρι Χλουντόφ, Μόσχα, Ιστορικό Μουσείο).

("Ιστορία του Ελληνικού Έθνους", Εκδοτική Αθηνών, τ.Η', σ. 185).

ισχυρού» σε αδύναμες στρατιωτικά χώρες, καταπατώντας κάθε έννοια ηθικής και δικαίου.

Έτσι, λοιπόν, φτάνουμε στη θλιβερή διαπίστωση ότι σήμερα πια η προηγμένη τεχνολογία, όταν δεν ελέγχεται η χρήση της, σκορπάει το θάνατο αντί να χαρίζει τη ζωή. Ο πυρηνικός πόλεμος μοιάζει με τον αιφνίδιο θάνατο του ανθρώπου που χάνει τη ζωή του ξαφνικά, ενώ η οικολογική καταστροφή παρομοιάζεται με τον αργό θάνατο της ανθρωπότητας, που σιγοσβήνει εξαιτίας της μόλυνσης της ατμόσφαιρας.

**Τεχνολογία
με ανθρώπινο
πρόσωπο**

**Δυο αρνήσεις και
μια θέση έχει να
προτείνει η χρι-
στιανική ηθική στο
σύγχρονο άνθρω-**

**πο που προβληματίζεται με την
προηγμένη τεχνική:**

**1. Άρνηση της ρομαντικής απα-
ισιοδοξίας. Η τεχνολογία δεν ευθύ-
νεται για τις παρενέργειές της. Υπε-
ύθυνος είναι ο άνθρωπος με την η-
θική συμπεριφορά του, τη χρήση ή
την κατάχρηση της τεχνι-κής. Ο
πεσιμισμός (απαισιοδοξία) που
βλέπει στην τεχνολογία μόνο τις
αρνητικές της πλευρές, που τη θε-
ωρεί σαν δηλητήριο, είναι επικίν-
δυνος κι απαράδεκτος. Δεν είναι
δυνατόν να παραθεωρούνται οι ευ-
εργετικές συνέπειες από τη χρήση
της στην καθημερινή μας ζωή. Η
"επιστροφή στη φύση" (ρομαντι-**

σμός), που πολλοί ευαγγελίζονται, θα σήμαινε επιστροφή στις άθλιες συνθήκες ζωής και οπισθοδρόμηση στη βαρβαρότητα. Η φύση, σαν ένας ζωντανός οργανισμός, είναι φιλική όταν της συμπεριφερόμαστε φιλικά, αλλά γίνεται εχθρική, όταν οι ενέργειές μας είναι εχθρικές απέναντι της.

2. Άρνηση της τεχνοκρατικής υπεραισιοδοξίας. Ο χριστιανός βλέπει την τεχνική πρόοδο και την ανάπτυξη των επιστημών ως εργαλείο για τη βελτίωση των συνθηκών της ζωής και μέσα στα περιορισμένα πλαίσια της ζωής αυτής. Το σημαντικό γι' αυτόν είναι η ποιότητα της ζωής και η πορεία προς τον προορισμό του, που είναι η πνευματική εξύψωση και η επιτυχία της θέωσής του. Δε θεοποιεί την τεχνολογική πρόοδο ούτε την απορρίπτ-

τει. Με βάση αυτήν την τοποθέτηση αντιλαμβάνεται την τεχνική πρόοδο σε συνάρτηση με την ηθική βελτίωση. Αλλιώςτικά κινδυνεύουμε να καταλήξουμε στον κυνισμό, καθώς η τεχνολογία μπορεί να λειτουργεί σε βάρος των συνανθρώπων μας. Η υπεραισιοδοξία των τεχνοκρατών, ότι τάχα η τεχνολογία έχει πάντοτε μια λύση για κάθε πρόβλημα, είναι αφελής κι επικίνδυνη, δηλαδή απάνθρωπη, ιδίως μετά τη Χιροσίμα και το Τσερνομπίλ.

3. Πρόταση ρεαλιστικής αισιοδοξίας. Πέρα από τα δυο άκρα, το ρομαντισμό της απαισιοδοξίας και τον κυνισμό της υπεραισιοδοξίας, υπάρχει ο ρεαλισμός της αισιοδοξίας που προτείνει η Ορθοδοξία. Ναι στη χρήση της τεχνολογίας - όχι στην κατάχρησή της. Το κλειδί βρίσκεται στα χέρια μας και λέγεται ευ-

θύνη. Η τεχνολογική πρόοδος μπορεί να αποβαίνει σωτήρια για τον άνθρωπο, όταν στηρίζεται στην ηθική ευθύνη του ανθρώπου. Όταν η χρήση της τεχνολογίας γίνεται με βάση την αγάπη, όταν αποβλέπει στο πραγματικό συμφέρον του ανθρώπου, τότε οι προοπτικές που διανοίγονται είναι αισιόδοξες. Ο Χριστιανός στέκεται κριτικά απέναντι στην τεχνολογία. Αντιλαμβάνεται ότι η τεχνολογία έχει μεγάλη δύναμη και επιδρά στη ζωή του διαμορφώνοντας σε μεγάλο βαθμό ακόμη και τη συμπεριφορά του. Δεν υπερεκτιμά τις δυνατότητές της, δεν τη θεοποιεί, αλλά ούτε και την απορρίπτει. Κρίνει ανάλογα με τη χρήση της και είτε αποδέχεται τα επιτεύγματά της είτε τα καταδικάζει. Η Εκκλησία δεν είναι αντίθετη προς την τεχνολογική ανάπτυξη, αλλά

θέλει να δώσει στην τεχνολογία τη διάσταση που πρέπει να έχει. Η τεχνολογία οφείλει να λειτουργεί με ανθρώπινο πρόσωπο, για χάρη του ανθρώπου.

Κείμενα

1. Ἡ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμος ἐστίν, ἐπαγγελίας ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν καί τῆς μελλούσης.

Εφεσ. 4, 8

1. Η ευσέβεια είναι ωφέλιμη για όλα, επειδή υπόσχεται τη ζωή, και την τωρινή και τη μέλλουσα.

2. ... τήν προσευχήν μεταξύ τοῦ ἔργου πληροῦν· εὐχαριστοῦντες μέν τῷ δεδωκότι καί δύναμιν χειρῶν πρὸς ἔργα, καί σοφίαν διανοίας πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐπιστήμης, καί τήν ὕλην χαρισαμένῳ, τήν τε ἐν τοῖς ἐργαλίοις, καί τήν ὑποκειμένην ταῖς τέχναις, ἄσπερ ἂν τύχωμεν ἐργαζόμενοι· προσευχόμενοι δέ κατευθυνθῆναι τὰ ἔργα ἡμῶν πρὸς τόν σκοπόν τῆς πρὸς Θεόν εὐαρεστήσεως.

Μ. Βασιλείου, Ρ.Γ. 31, 1012

2. ...να συμπληρώνουμε την προσευχή μας κατά τη διάρκεια του έργου. Ευχαριστώντας αυτόν που μας έδωσε και τη δύναμη των χεριών για έργα και τη σοφία του μυαλού για ανάληψη της επιστή-

μης και αυτόν που χάρισε την ύλη και αυτήν που υπάρχει στα εργαλεία και αυτήν που βρίσκεται στις τέχνες, τις οποίες θα πετύχουμε με την εργασία. Προσευχόμενοι δε να κατευθυνθούν τα έργα μας προς το σκοπό να ευαρεστήσουμε στο Θεό.

3. Ὁμοίως δέ καί ἐπί σκυτοτομικῆς τοῖς τά ἀναγκαῖα τῆς χρείας ἐπιζητοῦσι διά τῆς τέχνης ὑπηρετήσωμεν. Οἰκοδομική δέ, καί τεκτονική, καί χαλκευτική, καί γεωργία, αὐταί μέν καθ' ἑαυτάς ἀναγκαῖαι τῷ βίῳ, καί πολύ τό χρησιμον παρεχόμεναι, καί τῷ οἰκείῳ λόγῳ οὐκ ἀπόβλητοι ἡμῖν.

M. Βασιλείου, P.G. 31, 1017.

3. Παρόμοια και στη σκυτοτομία (κατασκευή δερμάτινων ειδών) αυτούς που ζητούν τα αναγκαία για τη ζωή τους ως τους υπηρετήσουμε με την τέχνη αυτή. Η οικοδομική τέχνη και η ξυλουργική και η τέχνη του χαλκουργού και η γεωργία αυτές καθαυτές είναι πολύ αναγκαίες στη ζωή και προσφέρουν μεγάλη χρησιμότητα και για τον ίδιο λόγο δεν πρέπει να τις απορρίψουμε.

Θέματα για συζήτηση

- 1. Ποιες είναι οι θετικές και ποιες οι αρνητικές πλευρές της τεχνολογίας;**
- 2. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας ο σύγχρονος άνθρωπος χαρακτη-**

ρίζεται από πολλούς ως "μικρός θεός". Πόσο αληθεύει αυτή η άποψη και ποιους πιθανούς κινδύνους κρύβει;

3. Ποιες στάσεις υιοθετούνται σήμερα απέναντι στη σύγχρονη τεχνολογία;
4. "Η τεχνολογία πρέπει να λειτουργεί για χάρη του ανθρώπου". Τι σημαίνει αυτή η φράση και πώς συνδυάζεται με την τάση που υπάρχει για εκμετάλλευση της τεχνολογίας για χάρη του κέρδους;
5. Ο Μ. Βασίλειος δίνει, όπως παρατίθενται, κάποιες άλλες διαστάσεις στις τέχνες και την επιστήμη. Πώς σχολιάζετε αυτές τις θέσεις;

19. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

«Αίνεῖτε αὐτόν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν ἔ καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν».
«Πῦρ χάλαζα, χιὼν καὶ κρύσταλλος ἔ πνεῦμα καταιγίδος, τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ» (Ψαλμός 148).

Διὰ τῶν ἀνωτέρω στίχων τοῦ Ψαλμωδοῦ καλούμεθα, οἱ λόγῳ θείῳ προικισθέντες, ἵνα μιμηθῶμεν οὐρανοὺς καὶ ὕδατα, χιόνα, κρύσταλλον καὶ καταιγίδα καὶ ὑμνήσωμεν τὸν Κύριον, ποιοῦντες ὡς ἐκεῖνα τὸν λόγον αὐτοῦ!

Καλούμεθα διηνεκῶς ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κάλλους τῆς θείας Δημιουργίας. Καλούμεθα ὁμως

είδικώτερον ἔνταῦθα σήμερον, ὅπου ἐπισκοπεῖ ὄχι μόνον τό φῶς, ἀλλά καί ἡ λαμπρότης καί ἡ δύναμις ἡ κραταία Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, «τοῦ στεγάζοντος ἐν ὕδασι τά ὑπερῶα αὐτοῦ» (Ψαλμ. 103).

Ἡ ἐπιλογή τοῦ τόπου τούτου ὑπενθυμίζει τήν τοῦ Ψαλμωδοῦ εὐχαριστίαν πρὸς τόν Θεόν: «Εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ μέ κατεσκήνωσεν ἐπί ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με» (Ψαλμ. 22). Παρέχει εἰς ἡμᾶς ὁ τόπος ἀναψυχήν ἰδίως κατά τήν ἡμέραν ταύτην, καθ' ἣν ἡ σκέψις στρέφεται πρὸς καταιγισμόν δεινῶν καί βασάνων ἐπί τῇ ἀναμνήσει τῆς μέγιστης πτώσεως καί δοκιμασίας τοῦ Γένους ἡμῶν!

Ἡ εὐλόγος συγκίνησις πάντων ἐπί τῇ θεᾷ ποταμῶν, λιμνῶν καί ὑδάτων πολλῶν, μάλιστα δέ τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νιαγάρα, δικαιολο-

γεί προφανῶς τήν ἀναφοράν εἰς ὕδατα, τό ἐξαίσιον τοῦτο στοιχεῖον τῆς θείας Δημιουργίας, ἡ φύσις, ἡ κίνησις, τό κάλλος, ἡ δυναμική καί προπαντός ἡ μετοχή τοῦ ὁποίου εἰς πᾶσαν μορφήν ζωῆς ὑμνήθη ἀπ' ἀρχῆς καί ὑμνεῖται ὄχι μόνον ὑπό τῶν θεολόγων καί τῶν ὑμνογράφων, ἀλλά καί ὑπό φιλοσόφων καί ποιητῶν καί καλλιτεχνῶν καί τῶν τήν φύσιν ἐπιστημονικῶς ἐρευνῶντων.

Ἐδοξάσθη ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε ὁ Θεός «ἐπί θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν καί ἐπί ποταμῶν ἠτοίμασεν» τήν οἰκουμένην (Ψαλμ. 23). Ἐδοξάσθη πολύ περισσότερο ὅτε ἤδη κατά τήν δευτέραν ἡμέρα τῆς Δημιουργίας διεχώρισεν ὁ Θεός ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καί ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος» (Γεν.

1, 7). Πολύ περισσότερο, ὅτε ἀνεδείχθη ἀπὸ τοῦ ὕδατος αὐτῆ ἡ ζωὴ κατ' ἐντολὴν τοῦ ζωοποιοῦ Θεοῦ (Γεν. 1, 20 ἐξ.).

Ἦμνεῖται ἔκτοτε πολυτρόπως τὸ ὕδωρ. Καί καταλαμβάνει κεντρικὴν θέσιν εἰς τα λατρευτικὰ προπάντων καὶ ἄλλα ἐκδηλώματα τῆς εὐσεβείας τῶν ἀνθρώπων. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ ἐπεφάνη ἡ λυτρωτικὴ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, θάλασσα καὶ λίμναι καὶ ποταμοὶ ἔλαβον εὐλογίαν πολλὴν διὰ τῆς πρὸς τὰ ὕδατα ἀγάπης αὐτοῦ, εὐλογίαν μένουσαν εἰς τὴν μνήμην τῶν αἰώνων. Ἔλαβεν εὐλογίαν προπαντός ὁ Ἰορδάνης.



**«Εΐδοσαν σέ ύδατα, ο Θεός... καί
έφοβήθησαν. Ο Ιορδάνης έστράφη
εις τά όπίσω». Έάν συνέβαιναν
ταυτα έν Καναδᾶ, ο Νιαγάρας ήθελε
στραφή εις τά όπίσω, άκόμη καί οι
όρμητικοί Καταρράκται αύτου. Καί**

τό θάμβος τῶν ἀνθρώπων θά ἦτο ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον καί ἰσχυροτέρα ἢ ὀλιγοπιστία τῶν ἀδυνατούντων νά συλλάβουν τό τε ὑπερφυές τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καί τό βάθος τῆς ἀλληγορίας: «Ἰορδάνης κάτω ρέων ἐστράφη, πρὸς οὐρανόν ἀνυψῶν ἡμᾶς» (ἐορτή Θεοφανείων, Ὑπακοή γ' Ὠδῆς). Οὐχί βεβαίως αὐτός ὁ Ἰορδάνης, ἀλλ' ὁ Κύριος καί Δεσπότης τελεσιουργεῖ τήν ἀναστροφήν, πρὸς τό βάπτισμα ἐπείγόμενος, «ἵνα ἀναβιβάσῃ πρὸς ὕψος τό ἀνθρώπινον» (β' Εὐχή Μεγάλου Ἀγιασμοῦ). Ἡμεῖς βιοῦμεν τό θαῦμα διά τοῦ μετὰ τήν γέννησιν ἡμῶν πρώτου καί μεγάλου μυστηρίου τῆς Βαπτίσεως, διά τῆς ὁποίας ἀναστρέφεται ἢ πρὸς φθοράν καί θάνατον κατάπτωσις καί ἀρχεται ἢ πρὸς οὐρανόν ἀνάβασις καί θέωσις τοῦ ἀνθρώπου. Τό δέ

ὔδωρ, εὐλογούμενον και ἀγιαζόμενον, συνοδεύει ἡμᾶς κατά τήν ἀνάβασιν ταύτην.

Ἄτυχῶς παραμένει καί ἡ κατάβασις. Διότι ἐλησμόνησαν κατά τό παρελθόν και λησμονοῦν ἰδίως σήμερον πολλοί ἄνθρωποι, ὅτι «τοῦ Κυρίου ἡ γῆ και τό πλήρωμα αὐτῆς ἡ οἰκουμένη και πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ» (Ψαλμ. 23).

Ὁ κατακλυσμός ὑπῆρξεν ἡ πλέον ἐπώδυνος θεομηνία, ἡ ἔκφρασις τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ διά τήν παρακοήν και τήν ὄλην ἁμαρτωλότητα τοῦ ἀνθρώπου κατά τούς ἀρχαίους χρόνους. Ἀναγνωρίζομεν τάς συγχρόνους θεομηνίας, ὡς τά μηνύματα τοῦ Θεοῦ πρός πρόληψιν νέων δεινῶν;

Ὅχι, ὡς φαίνεται. Ἡ ἀνυπακοή τοῦ ἀνθρώπου συνεχίζεται. Ἡ ἀταξία τοῦ βίου. Τό ἀκόρεστον τῶν

ὀρέξεων. Ἡ ἀπρονοησία διὰ τό μέλλον τοῦ κόσμου καί τάς ἐπερχομένας γενεάς τῶν ἀγεννήτων ἀκόμη συνανθρώπων. Ταῦτα καί τά τοιαῦτα ἐπιφέρουν τάς γνωστάς ἀνωμαλίας εἰς τήν λειτουργίαν τῆς φύσεως, ἐνδεχομένως δέ καί ἀγνώστους εἰσέτι φθοράς, πιθανῶς ἢ ἀναστρεψίμους.

Μνημονεύομεν δύο ἐξ αὐτῶν, εἰς τά ὕδατα ἀναφερομένας:

* Τήν ἀναμενομένην τήξιν πάγων ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς θερμοκρασίας συνεπεία τοῦ λεγομένου φαινομένου τοῦ θερμοκηπίου καί

* Τήν προβλεπομένην αὕξησιν καί ἐπέκτασιν τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ὑδάτων, μέ ἀνάλογον ἐπέκτασιν τῆς ἐρήμου ἐπί τῆς γῆς καί τῆς παρεπομένης ἐρημώσεως, ἥτις θα καταστήσῃ ἀδύνατον πλέον τήν ἐπιβίωσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς δει-

νῶς ἤδη ὑπὸ ἀνομβρίας πληττομένης περιοχάς, ἀλλά θα ἐπιφέρῃ καὶ γενικωτέρας καταστροφάς.

Ἡ τοιαύτη προοπτικὴ γίνεται περισσότερο ὀδυνηρὰ ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς μεγαλοσύνης τόσων ὑδάτων ἐνταῦθα! Καὶ κατανοεῖται ὡς ἰκεσία διψῶντος ὁ λόγος τοῦ Ψαλμωδοῦ (71,6) πρὸς τὸν Θεόν, Ὅστις:

«καταβήσεται ὡς ὑετός ἐπὶ πόντον, καὶ ὡσεὶ σταγῶν ἢ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν».

Εὐελπιστοῦμεν ὅτι ὁ Θεός θα προνοήσῃ καὶ πάλιν διὰ τὸν ἄνθρωπον, θα φωτίσῃ τὴν διάνοιαν καὶ θά ἀναθερμάνῃ τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τὴν συμπάθειαν πρὸς τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν ὠραιότητα τοῦ κόσμου.

(Απόσπασμα ἀπὸ ομιλία τοῦ Οικουμενικοῦ Πατριάρχῃ Βαρθολομαίου

σε εκδήλωση Ομογενών του Καναδά στους Καταρράκτες του Νιαγάρα, 29 Μαΐου 1998).

**Οικολογικό:
το πρώτο
πρόβλημα της
εποχής μας**

Αν χρειαζόταν να απαριθμήσουμε τα προβλήματα του καιρού μας και να τα ιεραρχήσουμε, είναι βέβαιο ότι θα

τοποθετούσαμε το οικολογικό πρόβλημα σε μια από τις πρώτες θέσεις. Πρόκειται για ένα ζήτημα που μας απασχολεί πάρα πολύ σοβαρά, επειδή είναι ζήτημα ζωής και θανάτου κυριολεκτικά.

Η αφετηρία του οικολογικού προβλήματος βρίσκεται στην τεχνολογία, αλλά η αιτία του εντοπίζεται στην ηθική. Η εξάντληση των ενεργειακών αποθεμάτων της γης,

η ρύπανση θαλασσών, λιμνών και ποταμών από βιομηχανικά απόβλητα, η μόλυνση της ατμόσφαιρας από καυσαέριο οχημάτων ή ρύπους εργοστασίων, η καταστροφή βιοτόπων, η εξαφάνιση σπάνιων ειδών του ζωικού βασιλείου, η διατάραξη της ισορροπίας των οικοσυστημάτων, οι κλιματολογικές ανωμαλίες (φαινόμενο του θερμοκηπίου, οπή του όζοντος κ.λπ.), τα ατυχήματα εργοστασίων παραγωγής πυρηνικής ενέργειας (Τσερνομπίλ 1986), ο αβίωτος βίος στις μεγαλουπόλεις κ.ά.ό., είναι μερικές όψεις του οικολογικού προβλήματος.



**Η δοκιμασία των ανθρωπίνων σχέσεων, μέσα στις απάνθρωπες συνθήκες των σύγχρονων κοινωνιών.
(Έργο π. Σταμ. Σκλήρη).**

**Η τεχνολογική
αφετηρία του
οικολογικού
προβλήματος**

**Πρώτη αιτία
περιβαλλοντικής
καταστροφής
είναι η λεγομένη
Βιομηχανική
Επανάσταση του**

19ου αιώνα στις προηγμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής. Η εκβιομηχάνιση απαίτησε τεράστιες ποσότητες ενέργειας που αντλήθηκαν από το γαιάνθρακα (κάρβουνο) και το πετρέλαιο. Αποτέλεσμα ήταν η σταδιακή εξάντληση των ενεργειακών αποθεμάτων της υφελίου που παρατηρείται από τα μέσα του 20ού αιώνα, ενώ η απόθεση των υπολειμμάτων τους, καθώς και άλλων χημικών προϊόντων, χωρίς προγραμματισμό και γνώση των επιπτώσεων στο περιβάλλον, είχε καταστροφικές συνέπειες.

Παράλληλα και εξαιτίας της εντατικής εκβιομηχάνισης μολύνθηκε το φυσικό περιβάλλον ανεπανόρθωτα, για πρώτη φορά σε έκταση πρωτοφανή για ολόκληρη την ιστορία του ανθρώπινου γένους. Η ατμόσφαιρα καλύφθηκε από τις εκπομπές αερίων ρύπων των εργοστασίων, το υγρό στοιχείο μολύνθηκε από τα βιομηχανικά απόβλητα και η παραγωγή βασικών προϊόντων διατροφής έχει υποστεί τη μόλυνση, με απρόβλεπτες συνέπειες για την υγεία των ανθρώπων. Επίσης η ανεξέλεγκτη υλοτόμηση των δασών ή η οποιασδήποτε μορφής κατάστροφή τους δημιούργησε και δημιουργεί τεράστια προβλήματα τοπικά, αλλά και σε παγκόσμια κλίμακα. Ακόμη, η μείωση του πληθυσμού πολλών ζώων (κυνήγι, εκμετάλλευση δέρματος ή δοντιών) δημιουρ-

γεί μια ανισορροπία με συνέπειες στο φυσικό περιβάλλον.

Η ειρηνική χρήση της πυρηνικής ενέργειας από τη δεκαετία του 1970, όπως είδαμε στο προηγούμενο μάθημα, όξυνε το οικολογικό πρόβλημα. Τα εργοστάσια παραγωγής πυρηνικής ενέργειας μολύνουν το φυσικό περιβάλλον με ραδιενεργά απόβλητα. Ατυχήματα προκαλούν διαρροή ραδιενέργειας με οδυνηρότατα αποτελέσματα που δεν αποτελούν πιθανότητα, αλλά είναι υπερβέβαιη πραγματικότητα, όπως αποδείχθηκε με σωρεία τέτοιων περιστατικών που δεν μπόρεσαν να αποκρύβουν από τη δημοσιότητα. Τα πιο γνωστά ήταν το αμερικανικό Χάρισμπουργκ στα 1979 και το ρωσικό Τσερνομπίλ στα 1986. Δεκάδες νεκροί κι εκατοντάδες καρκινοπαθείς, δηλαδή ετοιμοθάνατοι και

μελλοθάνατοι συνάνθρωποι μας, που είχαν την ατυχία να εργάζονται σε πυρηνικά εργοστάσια ή να κατοικούν σε όμορες προς τα εργοστάσια περιοχές, ήταν ο τραγικός τους απολογισμός.

Σχετικά νωρίς αντέδρασε η ευαισθησία δυτικοευρωπαίων που ύψωσαν δυνατή φωνή διαμαρτυρίας. Έτσι σχηματίστηκαν οι πρώτες οικολογικές οργανώσεις πολιτών (από τη "Λέσχη της Ρώμης" μέχρι την πασίγνωστη "Greenpeace" ή το WWF (World Wide Foundation, "Διεθνές Ταμείο για τη Φύση"), δραστηριοποιήθηκαν προσωπικότητες διεθνούς κύρους, συγκροτήθηκαν πολιτικά κόμματα (όπως οι "Πράσινοι" στη Γερμανία) και σημειώθηκαν δυναμικές παρεμβάσεις για την αποτροπή οικολογικών καταστροφών ή τη λήψη συ-

γκεκριμένων μέτρων προστασίας σε άμεσα επαπειλούμενες περιοχές του πλανήτη μας. Η Εκκλησία πρωτοστάτησε στην οικολογική ευαισθητοποίηση με πολλούς τρόπους τόσο σε πανχριστιανικό επίπεδο με το "Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών" όσο και σε διορθόδοξο με πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το οποίο μάλιστα καθιέρωσε την 1η Σεπτεμβρίου (αρχή του εκκλησιαστικού έτους), ως Ημέρα Προσευχής για την προστασία του περιβάλλοντος.

Τα αποτελέσματα της οικολογικής συνειδητοποίησης είναι πάρα πολύ ενθαρρυντικά για το μέλλον. Η βιομηχανία πήρε μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος (αντιρρυπαντικά φίλτρα, ανακύκλωση, οικολογική διαφήμιση). Η πολιτεία θέσπισε σειρά νομοθετημάτων οικολογι-



κής νοοτροπίας. Τα κόμματα και τα δημόσια ιδρύματα τοποθετήθηκαν υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος, οι ιδιώτες συσσωματώθηκαν σε ενώσεις οικολογικής πρωτοβουλίας, η παιδεία και τα Μ.Μ.Ε. συμμετέχουν ενεργά.

Απομένουν να γίνουν πολλά ακόμα, αλλά παρόλα αυτά δεν μπορούμε να μην εντυπωσιαστούμε

από το ότι σε λιγότερο από μια δεκαετία (1970-1980) η οικολογία πέρασε από το περιθώριο των εναλλακτικών κινημάτων διαμαρτυρίας στο επίκεντρο της δημόσιας ζωής σε πλανητικό επίπεδο πια. Αυτό καταδεικνύει πόσα μπορεί να πετύχει ο άνθρωπος, όταν σκεφτεί ως ανθρωπότητα κι όχι ως μεμονωμένο άτομο τον εαυτό του και το εγώ του. Από την οικολογία μάθαμε πια ότι η επιβίωση είναι συμβίωση: δε ζούμε μόνοι, αλλά ζούμε μαζί όλοι.

Η θεολογική υπέρβαση του οικολογικού προβλήματος

οι απόψεις που εκφράζονται είναι οι εξής:

Η Εκκλησία τοποθετείται ενώπιον του οικολογικού ζητήματος με θεολογική υπευθυνότητα. Πιο συγκεκριμένα

1. Το οικολογικό πρόβλημα είναι ηθικό ζήτημα και όχι τεχνικό θέμα. Οφείλεται στην εσφαλμένη στάση του ανθρώπου απέναντι στη φύση που επείγει να αναθεωρηθεί στο φως του ήθους της Εκκλησίας. Η καταστροφή του περιβάλλοντος και των πηγών του έχει ζωτική σημασία για όλους μας. Οι επιπτώσεις δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ηθικά αδιάφορες, καθώς η ζωή μας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη στάση του καθενός μας προς το περιβάλλον.

2. Η φύση δεν είναι κτήση του ανθρώπου, κατάκτησή του, κτήμα και ατομική ιδιοκτησία του. Δεν επιτρέπεται η κατάχρησή της, αλλά μόνο η χρήση της προς όφελος της κοινωνίας και για τη δόξα του Θεού. Ο χριστιανός λέει "Όχι στην καταστροφική εκμετάλλευση της φύσης"

και σε αυτό το σημείο συνοδοιπορεί με τους οικολόγους αυθόρμητα κι ένθερμα. Πολύ σωστά έχει λεχθεί ότι "η γη και το περιβάλλον, δε μας ανήκουν αλλά τα έχουμε δανειστεί από τα παιδιά μας", καθώς οι επιπτώσεις μπορεί να αποβούν μοιραίες για τις επόμενες γενιές, αν δε ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα.

3. Η φύση είναι η κτίση του Θεού, που πιστεύουμε ως: "Πατέρα, Παντοκράτορα, ποιητήν ούρανοῦ καί γῆς". Εμείς είμαστε διαχειριστές, οικονομοί, εργαζόμενοι και φύλακες της φύσης, σύμφωνα με τη Βίβλο ("ἐργάζεσθαι αὐτόν καί φυλάσσειν" Γεν. 2, 15). Δεν επιτρέπεται να θεωρήσει ο άνθρωπος τον εαυτό του ιδιοκτήτη και κατακτητή, αφεντικό, κύριο και κυρίαρχο της φύσης. Ο χριστιανός εδώ διαφοροποιείται από μια ακραία θρησκευτική και

μάλλον θρησκόληπτη τάση κάποιων ρομαντικών οικολόγων που θεοποιούν τη φύση καταλήγοντας στη φυσιολατρία, το νεοπαγανισμό (θεοποίηση νέων ειδώλων, στοιχείων της φύσης κ.λπ.).

4. Η λατρευτική πράξη της Εκκλησίας με το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας εμπνέει οικολογικό ήθος. Κορύφωση της θείας λειτουργίας αποτελεί η φράση που εκφωνεί ο ιερέας εκ μέρους μας:

“Τά Σά ἐκ τῶν Σῶν Σοί προσφέρωμεν” (Σου προσφέρουμε τα δικά Σου από αυτά που Σου ανήκουν). Ο άνθρωπος ευχαριστεί το Θεό για τα δώρα και τις δωρεές Του, τη χάρη και τα χαρίσματά Του, δίνοντας πάλι πίσω στον Κύριο ό, τι Εκείνος μας δώρισε. Έτσι μαθαίνουμε κι εμείς να Τον μιμούμεθα, δηλαδή να φερόμαστε με αγάπη και ελευθερία.

Όπως ο Θεός δημιουργεί τη φύση ως κτίση από αγάπη (όχι από ανάγκη) και με ελευθερία, έτσι ο άνθρωπος σέβεται τη φύση ως κτίση Θεού, όπως ακριβώς σέβεται τον



**Ο Αδάμ δίνει ονόματα στα ζώα
(Εικόνα του Θεοφάνη στον Άγιο Νικόλαο Αναπαυσά των Μετεώρων,
1530)**

Κτίστη της. Επιπλέον η Εκκλησία σε όλες σχεδόν τις αγιαστικές πράξεις της και τα μυστήρια χρησιμοποιεί τα υλικά στοιχεία (οίνος, άρτος, νερό, λάδι κ.ά.) τα οποία αγιάζονται και μεταμορφώνονται μέσα στο χώρο της. Αυτή η πράξη είναι πράξη σεβασμού προς τα υλικά στοιχεία, που σημαίνει και ευθύνη για διαφύλαξή τους και αφορμή ευχαριστίας προς το Θεό.

5. Η ασκητική παράδοση του μοναστικού κοινοβίου για 2000 χρόνια και η κοινοκτημοσύνη των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων ενσαρκώνουν άριστα το οικολογικό ήθος της θείας Ευχαριστίας στην Εκκλησία μέχρι σήμερα. Ασκητική δεν σημαίνει να φύγουμε από τον κόσμο, αλλά δείχνει πώς μπορούμε να ζούμε μέσα στον κόσμο χωρίς να τον καταστρέφουμε άλλο πια. Οι

ασκητές συμπεριφέρονται με σεβασμό προς τη φύση, τη βλέπουν ως κάτι ζωντανό, ως δωρεά του Θεού στον άνθρωπο. Αυτό μπορεί να γίνει και στάση ζωής όλων μας. Πώς; Με τον ανάλογο σεβασμό προς την υλική δημιουργία, με την αυτάρκεια και την ολιγάρκεια, δηλαδή να αρκούμεθα στα λίγα, τα απαραίτητα, να μη διακατεχόμαστε από πλεονεξία. Έτσι εμείς θα έχουμε επάρκεια αγαθών, και η φύση θα μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες των επερχόμενων γενεών, διαθέτοντας τα απαραίτητα αποθέματα (αισιφύρος ανάπτυξη).

Θέματα για συζήτηση

1. Ποιες είναι οι αιτίες του οικολογικού προβλήματος;
2. Ποια είναι σήμερα η στάση των

ανθρώπων απέναντι στο οικολογικό πρόβλημα;

3. Πώς μπορούν να αποτραπούν οι ορατοί κίνδυνοι από την καταστροφή του περιβάλλοντος;
4. Πώς βλέπει η Εκκλησία το θέμα της οικολογίας;
5. «Ἡ ἀνυπακοή τοῦ ἀνθρώπου συνεχίζεται. Ἡ ἀταξία τοῦ βίου. Τό ἀκόρεστον τῶν ὀρέξεων. Ἡ ἀπρονοησία διά τό μέλλον τοῦ κόσμου καί τάς ἐπερχομένας γενεάς τῶν ἀγεννήτων ἀκόμη συνανθρώπων. Ταῦτα καί τά τοιαῦτα ἐπιφέρουν τάς γνωστάς ἀνωμαλίας εἰς τήν λειτουργίαν τῆς φύσεως, ἐνδεχομένως δέ καί ἀγνώστους εἰσέτι φθοράς, πιθανῶς μή ἀναστρεψίμους». Πώς σχολιάζετε τη ρήση αυτή του Οικουμενικού Πατριάρχου;

20. Η ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ (Μ. Ε. Π.)

Από την
ενημέρωση
στην εξημέρωση
του ανθρώπου

Βρισκόμαστε σε
μια καμπή της Ι-
στορίας και θα
μπορούσαμε να
πούμε με βεβαι-
ότητα ότι με την

έξοδο από τον 20ό αιώνα και την
είσοδο στον 21ο το χαρακτηριστικό
στοιχείο είναι ότι στους περισσότε-
ρους τομείς της ζωής μας κυριαρχεί
η πληροφορία. Ο 21ος αιώνας θα
χαρακτηρίζεται από την επικράτη-
ση των υπολογιστών και τη μετα-
φορά της πληροφορίας. Σε μεγάλο
βαθμό η ύπαρξή μας θα εξαρτάται
από τη συλλογή και επεξεργασία
των πληροφοριών με τις δυνατότη-
τες που προσφέρουν οι σύγχρονες

τεχνολογίες.

Τα πλεονεκτήματα των Η/Υ είναι πάρα πολλά και μπορούμε να τα ταξινομήσουμε σε δυο μεγάλες κατηγορίες:

1. Ποσοτικά: πάμπολλα δεδομένα συγκεντρώνονται και αποθηκεύονται σε ελάχιστο χώρο, μέσα σε συντομότατο χρόνο, για να χρησιμοποιηθούν σε άπειρες περιστάσεις από πλήθος ενδιαφερομένων ατόμων για πάρα πολλές χρήσεις. Η επικοινωνία μεταξύ ατόμων ή ομάδων (διαδίκτυο) έχει καταστεί εφικτή και έχει πολλές και χρήσιμες επιπτώσεις στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. Οι Η/Υ δίνουν εύκολη πρόσβαση στην πληροφορία και τη γνώση σε κάθε ενδιαφερόμενο.

2. Ποιοτικά: το κόστος απόκτησης, χρήσης, συντήρησης και βελ-

τίωσης των Η/Υ είναι σχετικά χαμηλό. Καμιά μικρή χώρα δεν εξαρτάται από μεγάλες δυνάμεις, όπως π.χ. στην ενέργεια (πετρέλαιο). Η πληροφορική χρειάζεται "κεφάλια" και όχι "κεφάλαια", μόνο εγκεφάλους (ηλεκτρονικούς και ανθρώπινους) κι όχι μεγάλα χρηματικά ποσά. Τα προγράμματα και οι εφαρμογές των τεχνολογιών της Πληροφορικής αλλάζουν την ποιότητα ζωής και εργασίας ελαχιστοποιώντας τον κόπο και την κατανάλωση σε ανθρώπινο και οικονομικό δυναμικό. Η χρήση των τεχνολογιών αυτών έχει ήδη εισαχθεί στα σχολεία με πολλές ευεργετικές συνέπειες στη διδακτική διαδικασία.

Τα μειονεκτήματα των Η/Υ συνοψίζονται σε δυο κυρίως ομάδες:

1. Οικονομικά: Με τη διάδοση των Η/Υ προκύπτουν νέα θέματα

ηθικής δεοντολογίας. Η νέα τεχνολογία μπορεί να κυριεύσει και να ελέγξει την προσωπική μας ζωή ή να βοηθήσει ισχυρότερες ομάδες να ελέγξουν τις ασθενέστερες. Διογκώνεται η ανεργία, διότι χάνονται θέσεις εργασίας, αφού η δουλειά ενός λογιστηρίου γίνεται από ένα μηχάνημα και η δεκάδα των λογιστών αντικαθίσταται από έναν ηλεκτρονικό. Το ίδιο συμβαίνει και στους χώρους παραγωγής βιομηχανικών προϊόντων, όπου οι Η/Υ έχουν υποκαταστήσει σε πολλούς τομείς το ανθρώπινο δυναμικό. Η απάντηση σε αυτό το πρόβλημα λέγεται "επαναπροσανατολισμός των εργαζομένων": οι άνεργοι υποχρεώνονται να προσανατολιστούν σε άλλες ειδικότητες, για τις οποίες εκπαιδεύονται και χρηματοδοτούνται γι' αυτό το σκοπό από

την Πολιτεία. Παράλληλα προβλέπεται μείωση των ωρών εργασίας, εθελούσια έξοδος από την εργασία με πρόωρη συνταξιοδότηση, καθώς και η μερική απασχόληση.

2. Πολιτικά: Η μηχανογράφηση των δημοσίων υπηρεσιών διευκολύνει αφάνταστα τον πολίτη σε κάθε επαφή του με το δημόσιο καταργώντας την απάνθρωπη "ουρά" μπροστά στην κρατική υπηρεσία και καταπολεμά αποτελεσματικά τη γραφειοκρατία με την ηλεκτρονική έκδοση πιστοποιητικών σε συντομότατο χρόνο. Ταυτόχρονα, όμως, μπορεί να ελέγχει τους πολίτες με τον ΕΚΑΜ (Ενιαίος Κωδικός Αριθμός Μητρώου), και ενώ καταργεί τα σύνορα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διευκολύνοντας την πάταξη της διεθνούς εγκληματικότητας, έχει τη δυνατότητα να ελέγ-

χει τα φρονήματα των πολιτών και να αστυνομεύει την προσωπική ζωή όλων μας (Συνθήκη Σένγκεν), καταργώντας στην πράξη το ιδιωτικό απόρρητο (ιατρικό, τραπεζικό, νομικό, φορολογικό κτλ.). Βεβαίως έχει ληφθεί σοβαρή μέριμνα για όλα αυτά. Το ιδιωτικό απόρρητο διασφαλίζεται με ολόκληρη σειρά προστατευτικών νομοθετημάτων που πλαισιώνουν την ευρωπαϊκή Συνθήκη Σένγκεν. Επίσης κατοχυρώνεται η θρησκευτική ιδιαιτερότητα και γίνονται απολύτως σεβαστές οι εθνικές και θρησκευτικές ιδιομορφίες των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το κύριο και καίριο ηθικό πρόβλημα της πληροφορικής είναι ένα: πώς θα περάσουμε από την ενημέρωση στην εξημέρωση του ανθρώπου; Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές ενημερώνουν τον άνθρω-

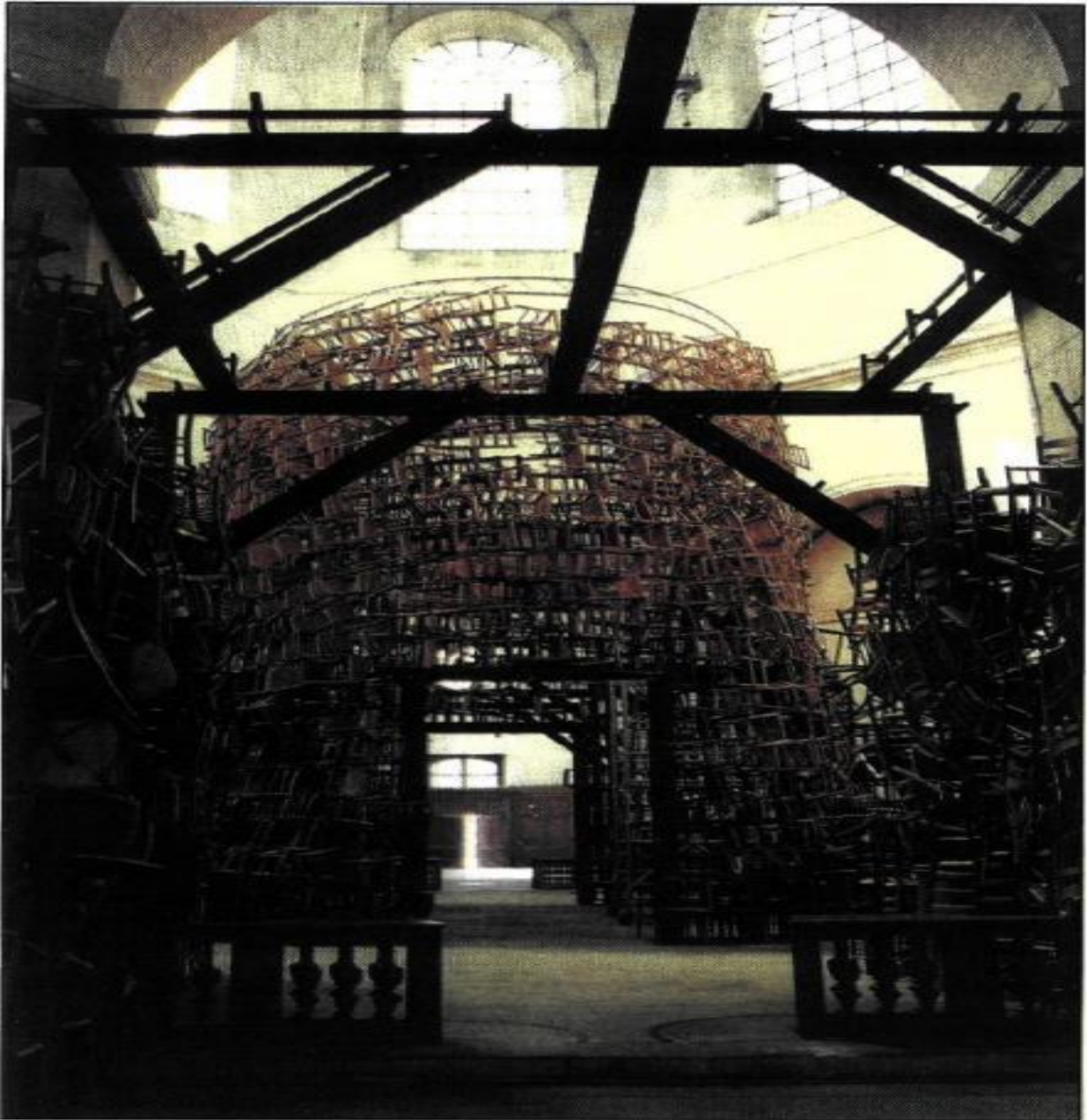
**πο. Άραγε τον εξημερώνουν κιό-
λας; Γίνεται ο άνθρωπος ανθρώπι-
νος με την ενημέρωση μόνο; Μή-
πως, παρά τον πληθωρισμό πλη-
ροφοριών που διαθέτει, παραμένει
ο άνθρωπος πολύ ενημερωμένος
μεν, αλλά κι ελάχιστα εξημερωμέ-
νος, δηλαδή φιλικός με το περιβάλ-
λον του, ήπιος, προσηνής, τίμιος,
ειλικρινής, αυθόρμητος και γενικά
ανθρώπινος; Και επιπλέον: Με τη
χρήση της πληροφορικής και ειδικά
του διαδικτύου (Internet) διευκολύ-
νεται η επικοινωνία. Όμως αυτή η
επικοινωνία αφορά στην ανταλλα-
γή μηνυμάτων, όχι στην πραγματι-
κή συνάντηση προσώπων με σάρ-
κα και οστά. Ο κίνδυνος εδώ είναι
να επαναπαυτεί ο χρήστης σ' αυτού
του είδους την "ασώματη" επικοι-
νωνία και να βλέπει τον άλλον απ-
λά ως ηλεκτρονικό μήνυμα κι όχι**

ως ψυχοσωματική ύπαρξη. Αυτή η επικοινωνία μοιάζει με την επικοινωνία δύο ερωτευμένων που αρκούνται στην τηλεφωνική συνομιλία και δεν επιθυμούν να συναντηθούν και προσωπικά (!).

Δημοσιότητα
=
Δημοκρατία!

Τα ηλεκτρονικά και έντυπα μέσα Ενημέρωσης και Επικοινωνίας συνηθίζεται να

χαρακτηρίζονται ως Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ή Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.). Ήδη έχει αναφανεί από πολλές πλευρές ένας προβληματισμός κατά πόσον ο όρος αυτός, όπως χρησιμοποιείται, ανταποκρίνεται σ' αυτό που ο σκοπός τους προϋποθέτει, δηλαδή την



Μια μοντέρνα εκδοχή του Πύργου της Βαβέλ, με υλικό 3000 καθίσματα (Έργο του Tadashi Kawamata. Από το περιοδικό *Connaissance des Artes* 543/1997, σ. 6).

ενημέρωση ή την επικοινωνία του πολίτη με σεβασμό στο πρόσωπο και την αξιοπρέπειά του. Έχει προταθεί αντί του όρου Μ.Μ.Ε. να χρησιμοποιείται ο όρος Μ.Ε.Π. και αυτόν τον όρο χρησιμοποιούμε, γιατί πρέπει να γίνει συνείδηση ότι οι πολίτες δεν είναι μάζα αλλά πρόσωπα, το καθένα με τη δική του αξία και αξιοπρέπεια, που τα μέσα αυτά οφείλουν να σέβονται. Η διαπίστωση είναι ότι σήμερα τα Μ.Ε.Π. έχουν εισβάλει στη ζωή μας κυριολεκτικά, δηλαδή κάνουν πραγματική εισβολή στο σπίτι μας με τις εκπομπές τους, κι όχι μόνο τις ειδησεογραφικές, αλλά επιπλέον τις ψυχαγωγικές και τις διαφημιστικές.

Η δημοσιογραφία (έντυπη και ηλεκτρονική) μοιάζει να έχει χάσει την αίσθηση του μέτρου σε πάμπολλες περιπτώσεις:

α) Στα απάνθρωπα "ριάλιτι σόου", στα οποία ο ανθρώπινος πόνος γίνεται θέαμα, οι παρουσιαστές δεν έχουν συνήθως καμιά γνώση ψυχολογίας ή κοινωνιολογίας, ενώ οι θεατές στέκονται απαθείς ή έστω με κάποια συμπάθεια απέναντι στον πόνο, όμως αυτός ο πόνος βρίσκεται "αλλού", στον άλλο.

β) Στην εμπορευματοποίηση του ανθρώπινου πόνου στα δελτία ειδήσεων (η επιδρομή των ρεπόρτερς σε σπίτια για να "βγει είδηση" κυριολεκτικά δια της βίας κ.ά.ό.).

γ) Στο ότι η βία που αλωνίζει στην κοινωνία μας εισβάλλει καθημερινά στο σπίτι μας και επιβάλλεται στη συνείδησή μας, ιδίως των παιδιών και μάλιστα των μικρών, τα οποία αφιερώνουν κατά μέσο όρο τρεις ή τέσσερις ώρες της ημέρας τους

μπροστά στην τηλεοπτική συσκευή και ανατρέφονται με εικόνες εγκληματικών πράξεων και άλλων βιαιοτήτων.

Η διαφήμιση προσπαθεί να δημιουργήσει το νέο τύπο του ανθρώπου, τον καταναλωτή, που θα σύρεται έντεχνα και εύκολα να ανταποκριθεί στις υποδείξεις των διαφημιστών. Προβάλλει προϊόντα που πολλές φορές είναι ανθυγιεινά, εμπορευματοποιεί ανθρώπινες αξίες με πορνογραφικά υπονοούμενα (το γυμνό ανθρώπινο σώμα, και ιδιαίτερα το γυναικείο, γίνεται εργαλείο στα χέρια του εμπόρου για την προώθηση της "πραμάτειας" του και την αύξηση του κέρδους του) και σε πολλές περιπτώσεις υποτιμά τη νοημοσύνη μας ή θίγει τις προσωπικές μας πεποιθήσεις και

**ευαισθησίες με τη διακωμώδηση
ιερών προσώπων και αξιών.**

**Η προπαγάνδα των πολιτικών
ομάδων βομβαρδίζει το κοινό με
συνθήματα. Η αφισορρύπανση και
η ηχορρύπανση σε προεκλογικές
περιόδους επιτείνουν το κακό. Ο
πολίτης καταντά οπαδός και απλός
θεατής αντί να γίνει συμμετοχος
στο πολιτικό γίγνεσθαι, ενώ η πολι-
τική διαστρέφεται.**

**Το κέρδος των τηλεοπτικών στα-
θμών και η προπαγάνδα μπορούν
να αλλοιώσουν την είδηση και να
την προβάλλουν τελείως διαφορε-
τικά με τέτοιους τρόπους, ώστε να
αποπροσανατολίζουν τον πολίτη
και να επιτυγχάνουν τους σκοπούς
τους (παράδειγμα ο πόλεμος του
Περσικού Κόλπου το 1991, κατά τον
οποίο οι ειδήσεις ήταν κατευθυνό-**

**μενες και, όπως αποδείχτηκε, έντε-
χνα "μονταρισμένες"). Βέβαια υ-
πάρχουν ο Κώδικας Δημοσιογρα-
φικής Δεοντολογίας και το Εθνικό
Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο, που
καταλογίζει ευθύνες και επιβάλλει
πρόστιμα. Αλλά αυτό που πρέπει
να γίνει πριν από όλα είναι η πρό-
ληψη τέτοιων περιστατικών και η
διαφύλαξη του κύρους της δημοσι-
ογραφίας, διότι η δημοσιότητα συ-
νυφαίνεται με τη δημοκρατία.**

**Ο άνθρωπος είναι πρόσωπο,
δηλαδή μια ύπαρξη μοναδική και
ανεπανάληπτη, αναντικατάστατη
και σε διαρκή επικοινωνία με το
περιβάλλον της. Δεν είναι άτομο
ούτε ιδιώτης, αλλά διαθέτει κοινω-
νική υπόσταση και δημόσια ύπαρ-
ξη, που του προσδίδει την ταυτό-
τητα του πολίτη. Ο πολίτης έχει δυο
θεμελιώδεις ιδιότητες: την ελευθε-**

ρία και την ευθύνη. Μόνο ο ελεύθερος άνθρωπος μπορεί να 'ναι υπεύθυνος για τις πράξεις του. Και ο υπεύθυνος άνθρωπος μπορεί να διεκδικεί την ελευθερία, όχι μόνο για τον εαυτό του, αλλά κυρίως για το κοινωνικό σύνολο στο οποίο ανήκει.

Θέματα για συζήτηση

- 1. Ποια είναι τα πλεονεκτήματα της χρήσης των Η/Υ στη ζωή μας και ποια τα μειονεκτήματα;**
- 2. Ποια ηθικά προβλήματα ανακύπτουν από τη διάδοση και χρήση της Πληροφορικής;**
- 3. Ποιος είναι ο ρόλος των Μ.Ε.Π. και κατά πόσον αυτός λειτουργεί σωστά;**
- 4. Πώς θα μπορούσε να αντιδράσει ο πολίτης στην κατευθυνόμενη ή αλλοιωμένη πληροφόρηση;**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ (Δ.Ε. 21-24)

Κρίσιμες υπαρξιακές καταστάσεις

Ως διέξοδο... ο σημερινός άνθρωπος βρίσκει το αδιέξοδο. Κλείνεται στο διαμέρισμα του, στο γραφείο του, στον εαυτό του, θεωρώντας τη φυγή λύση. Το κλείσιμο όμως στην απομόνωση θα παραμένει πάντοτε ως η χειρίστη αναχώρηση από το παρόν και τον πλησίον. Η πτώση, η φθορά, ο συμβιβασμός και η αλλοτρίωση της αμαρτίας καταλύονται με την αυτοκριτική, τη συνδιαλλαγή, τη μεταστροφή και τη μετάνοια. Η δυνατότητα της ολοκλήρωσεως θα παραμένει ακέραια πάντοτε, παρά την

όποια δική μας ακηδία, ολιγωρία, απαισιοδοξία και διαταραχή. Και αυτό είναι κάτι το απεριόριστα σημαντικό.

Μοναχού Μωυσέως Αγιορείτου, Η ευλογία του πόνου και ο πόνος της αγάπης, εκδ. Τήνος, Αθήνα 1991, σελ. 58.

21. ΑΓΧΟΣ, ΜΟΝΑΞΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙ- ΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗ

**Ένας ίσον
κανένας!**

Ζούμε στην "εποχή
της ανθρώπινης
απομόνωσης",
σύμφωνα με την

προφητική ρήση του κλασικού της
παγκόσμιας λογοτεχνίας Ντοστο-
γιέφσκι. Ας ακούσουμε την περι-
γραφή του που ταιριάζει σήμερα,
εκατό χρόνια μετά την κυκλοφορία
του μυθιστορήματος "Αδελφοί Κα-
ραμαζώφ": "Όλοι στον αιώνα μας
χώρισαν και γίνανε μονάδες, ο καθέ-
νας αποτραβιέται στη μοναξιά του, ο
καθένας απομακρύνεται απ' τον άλ-
λον, κρύβεται και κρύβει το έχει του
και καταλήγει ν' απωθεί τους ομοί-
ους

του και ν' απωθείται απ' αυτούς"¹ .

Ο σύγχρονος άνθρωπος είναι μοναδικός και μοναχικός: ως αξία θεωρείται μοναδικός κι ανεπανάληπτος, αλλά ως ύπαρξη παραμένει μοναχικός. Έσπασε τα δεσμά που του στερούσαν την ελευθερία του, αλλά έχασε τους δεσμούς που τον συνέδεαν με το περιβάλλον του. Η γονική μέριμνα μοιάζει τυραννία στα μάτια κάθε νέου ανθρώπου, γι' αυτό αποδεσμεύεται από την οικογενειακή εστία σε πρώτη ευκαιρία. Σπάζει δεσμά, μα κόβει δεσμούς κιόλας, αφού μένει μόνος του. Η μοναξιά είναι το τίμημα της ελευθερίας. Μιας ελευθερίας που δε δέχεται δεσμούς, που κινείται όμως στα

¹ Ντοστογιέφσκι, Αδελφοί Καραμαζώφ, Β, 6, ΙΙ. (μετ. Αρη Αλεξάνδρου), Εκό. Γκοβόστη τ. 2, σ. 164.

πλαίσια ενός ατομοκεντρισμού ξένου προς τη χριστιανική αντίληψη και παράδοση.

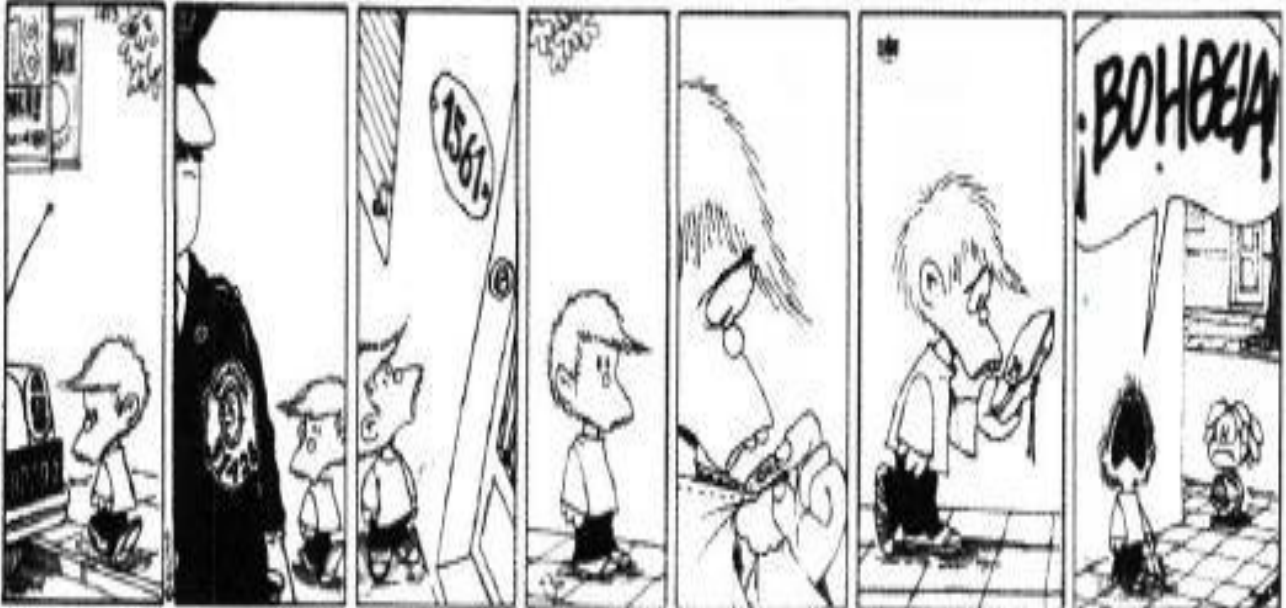
Το ίδιο συμβαίνει στις προσωπικές σχέσεις κάθε ζευγαριού. Η αγάπη φαίνεται να δεσμεύει τους συντρόφους με την υπερβολή της, γι' αυτό αναζητά την ατομική ελευθερία του ο ένας από τον άλλο. Το διαζύγιο, η διάσταση, ο χωρισμός χαρίζουν ελευθερία στερώντας την αγάπη, σπάζοντας δεσμά και κόβοντας δεσμούς. Μοναξιά κι ελευθερία παρομοιάζονται με την "καλή" και με την "ανάποδη" ενός ρούχου ή τις δυο όψεις κάθε νομίσματος.

Ένας ίσον κανένας! Κάθε αθρωπος γεννιέται για να ζει μαζί με άλλους συνανθρώπους του. Επειδή κάτι τέτοιο ανήκει στην ανθρώπινη φύση, γι' αυτό η μοναξιά είναι αφόρητη. Παρόλο που χαρίζει ελευθερία,

ωστόσο ποτέ κανείς δεν ένιω-σε ευτυχισμένος σαν βρεθεί μονα-χός του. Ένας άνθρωπος είναι κα-νένας άνθρωπος. Ίσως τελικά να μην υπάρχει άνθρωπος, αλλά συν-άνθρωπος, αφού κανείς ποτέ δε ζει μόνος του, αλλά πάντα υπάρχει μαζί με άλλους ανθρώπους, δηλαδή συνανθρώπους. Έτσι λοιπόν αυτό που γνωρίζουμε δεν είναι ο άνθρωπος, αλλά ο συνάνθρωπος.

Από τη μοναξιά προέρχεται το άγχος, η αγωνία δηλαδή για την ταυτότητα: ποιος είμαι, τι θέλω, πού πάω, από πού έρχομαι, πού και πώς θα καταλήξω; Αγωνιώδη υπαρξιακά ερωτήματα υψώνονται ολόγυρά μας, όχι σαν τα τείχη που μας προστατεύουν, μα σαν τους τοίχους που μας φυλακίζουν. Η μοναξιά γεννά ανασφάλεια, αβεβαιότητα, αστάθεια. Καρπός τους είναι

το άγχος της ύπαρξης και η συναίσθηση του κενού στο νόημα της ζωής.



Quino, Μαφάλντα. (Ars Longa 1987, 10, σ. 7)

Μια συγκεκριμένη περίπτωση αρνητικού βιώματος σήμερα είναι η περιθωριοποίηση, δηλαδή το να ζεις στο περιθώριο της κοινωνίας, σαν απορριμμένος από τους άλλους. Ο άνεργος, ο άστεγος και ο μετανάστης είναι τρεις σημερινές

τραγικές φυσιογνωμίες. Η ανεργία στερεί την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και τον καταδικάζει να φυτοζωεί με το πενιχρό κρατικό επίδομα ή να πέφτει εύκολο θύμα εκβιασμών που τον οδηγούν άλλοτε στην εκμετάλλευση κι άλλοτε πάλι στην παρανομία του υποκόσμου.

Ο άστεγος, προέρχεται από την τάξη των ανέργων, κι όχι μόνο. Νεαρά άτομα από διαλυμένες οικογένειες, χωρίς προσωπικές σχέσεις ή σταθερή απασχόληση, απογοητεύονται κι επιδίδονται είτε στη βία των χούλιγκανς είτε στην παθητικότητα των ναρκωτικών, για να κατάρτηξουν να παρασιτούν σε σιδηροδρομικούς σταθμούς, δημόσιους κήπους ή ερειπωμένα σπίτια. Στους άστεγους ανήκουν επίσης ηλικιωμένοι, που έχουν εγκαταλειφθεί από τους οικείους τους και μη διαθέτο-

ντας σταθερό εισόδημα (σύνταξη, μισθώματα) καταντούν να διαβιούν στο περιθώριο της κοινωνίας μας, σε άθλιες τρώγλες και ρυπαρά υπόγεια.

Ο μετανάστης, συνήθως, προέρχεται από κάποια χώρα (βαλκανική, ανατολικοευρωπαϊκή, αφρικανική ή ασιατική), που έχει πληγεί κυρίως από τη φτώχεια, τον πόλεμο ή εσωτερικά πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα. Καταφεύγει σε μια χώρα, που θεωρείται ότι ευημερεί, πολλές φορές για ένα κομμάτι ψωμί. Αποξενωμένος από τον τόπο του και τους ανθρώπους του, δουλεύει σκληρά κι απάνθρωπα, γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης, χωρίς κοινωνική ασφάλιση, με εξευτελιστικά χαμηλό ημερομίσθιο, σε σκληρές εργασιακές συνθήκες, ανθυγιεινές



**Οικογένεια ελλήνων μεταναστών
που, στη δεκαετία του '60,
στοιβάζονταν σε μικρά δωμάτια στη
Γερμανία. Η φωτογραφία
δημοσιεύτηκε σε γερμανικό περιοδι-
κό με το σχόλιο "Χρήσιμοι
αλλά ανεπιθύμητοι" (από την εφημ.
"Το Βήμα" 5-4-1998, Α54).**

και επικίνδυνες για τη ζωή του πολλές φορές. Κάθε στιγμή διατρέχει τον κίνδυνο της απόλυσης από τη δουλειά του, χωρίς αποζημίωση φυσικά, και απειλείται με απέλαση από τη χώρα μας και βίαιη επάνοδο στην πατρίδα του, όποτε ο δυστυχής αλλοδαπός τολμήσει να παραπονεθεί για τις αδικίες που υφίσταται.

Θεάνθρωπος:
"ὁ ὑπὲρ ἡμῶν
παθῶν καὶ συμπαθῶν"

Η Εκκλησία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη απέναντι στη μοναξιά και την περιθωριοποίηση

των ανθρώπων. Άλλωστε το δείχνει καθημερινά, σε όλη την υφήλιο, έμπρακτα με την κοινωνική της πρόνοια (ιδρύματα για ηλικιωμένα άτο-

μα ή άτομα με ανίατες ασθένειες, βοηθήματα σε χρήμα ή σε είδη πρώτης ανάγκης). Πέρα από αυτό υπάρχουν σοβαροί θεολογικοί λόγοι για τους οποίους η Εκκλησία συντρέχει τον άνθρωπο με τρόπο πάρα πολύ διαφορετικό από την ιδιωτική ελεημοσύνη ή την κρατική φιλανθρωπία. Όμως και το πλήρωμα της Εκκλησίας, έχει χρέος να επιδείξει την αντίστοιχη φιλόανθρωπη στάση απέναντι σ' όλες αυτές τις ομάδες των ανθρώπων του περιθωρίου και της μοναξιάς. Ο πλησίον, για τον οποίο μίλησε ο Χριστός, είναι ο κάθε άνθρωπος που πάσχει και δυστυχεί.

Για την υπέρβαση από το πλέγμα της μοναξιάς υπάρχει διέξοδος που απαιτεί θυσία και ανθρωπιά. Η θυσία του εγωισμού και της ατομοκεντρικής αντίληψης είναι ο μόνος

**δρόμος που οδηγεί στην επανα-
σύνδεση με το συνάνθρωπο και το
Θεό. Ο Χριστός είναι ο μόνος πρα-
γματικός "φίλος", που μπορεί να
δώσει νόημα στη ζωή του μοναχι-
κού ανθρώπου, γιατί και ο ίδιος, ως
άνθρωπος, βίωσε το αίσθημα αυτό
πάνω στο Σταυρό.**

**Ο Ιησούς Χριστός είναι, όπως
ψάλλεται στην Εκκλησία κατά τη Μ.
Εβδομάδα των Παθών Του, "ὁ ὑπὲρ
ἡμῶν παθὼν καὶ συμπαθῶν" έχει πά-
θει για μας και μας συμπαθεί. Δεν
είναι αδιάφορος και απαθής σαν τις
θεότητες του αρχαιοελληνικού παν-
θέου που ζούσαν διασκεδάζοντας ή
πολεμώντας μεταξύ τους, ούτε σαν
τον Γιαχβέ του ιουδαϊσμού, που ε-
πικοινωνούσε με τη μεσολάβηση
του νόμου του Μωυσή και του λό-
γου των προφητών. Ο Θεάνθρω-
πος γεννήθηκε σαν ξένος και πτω-**

χός μέσα σε στάβλο, όταν η Θεοτόκος αναγκάστηκε να μετακινηθεί για την απογραφή της οικογένειάς τους. Γλίτωσε από τη σφαγή των νηπίων του Ηρώδη και φυγαδεύτηκε στη μακρινή Αίγυπτο ζώντας σαν πρόσφυγας.

Μεγάλωσε δουλεύοντας με τα χέρια του ως ξυλουργός στο φτωχικό εργαστήριο του μνήστορα Ιωσήφ και ανατράφηκε σε ταπεινό σπιτικό με στοιχειώδη μόρφωση. Οι Μαθητές του ήταν απλοί άνθρωποι του λαού, ψαράδες κυρίως, και στη ζωή τους παρέμειναν περιπλανώμενοι, διωκόμενοι από την εξουσία, την πολιτική των ρωμαίων κατακτητών της χώρας τους και τη θρησκευτική των φαρισαίων νομοδιδασκάλων της πατρίδας τους.

Ένας Μαθητής Τον πρόδωσε κι άλλος πάλι Μαθητής Τον αρνήθηκε,

την ώρα που δικαζόταν. Σαν ξένος αντιμετώπίστηκε από τους ομοθρήσκους Του και από τους αλλόφυλους κατακτητές της γης Του. Δικάστηκε άνομα και καταδικάσθηκε άδικα βρίσκοντας φρικτό κι οδυνηρό θάνατο σαν κακούργος. Σαν να μην έφτανε το μαρτύριο της σταύρωσης, ακόμα κι ο τάφος Του φροουρούνταν.

Ο Χριστός ως Θεάνθρωπος έπαθε όλα όσα μπορούσε ποτέ να υποστεί ένας άνθρωπος πάνω στη γη. Βίωσε τα πάντα εκτός από την αμαρτία. Ως τέλειος άνθρωπος είχε όλα τα αδιάβλητα ανθρώπινα πάθη (πείνα, δίψα, κούραση, πόνος κτλ.), όπως περιγράφονται στα Ευαγγέλια, μένοντας όμως αναμάρτητος ως τέλειος Θεός. Ο Θεάνθρωπος είναι φιλόανθρωπος ως "παθών και συμπαθών" τον άνθρωπο.

Ἐζησε τη μοναξιά σ' όλη τη ζωή Του και πάνω στο σταυρό. Βίωσε το άγχος και την αγωνία στον κήπο της Γεθσημανή προσευχόμενος προ του επερχόμενου πάθους, μέσα στο Πραιτώριο χλευαζόμενος και πάνω στο Γολγοθά υποφέροντας ολομόναχος. Του έλαχε ο κλήρος του ξένου μετανάστη και του αλλοδαπού πρόσφυγα από τα γεινοφάσκια του. Ἐνίωσε τη μοίρα του άστεγου: “ὁ υἱός τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τήν κεφαλὴν κλίνει” (ο Υἱός του Ανθρώπου δεν έχει πού να γείρει το κεφάλι) (Ματθ.8, 20). Γνώρισε τον ιδρώτα της χειρωνακτικής εργασίας και καταλάβαινε τον πόνο της ανεργίας από τη συντροφιά των φτωχών βιοπαλαιστών ψαράδων που μαθήτευαν κοντά Του κι αγωνιούσαν κάθε φορά που τα δίχτυα

τους έμεναν άδεια, γι' αυτό Εκείνος τους συνέτρεχε.

Ο Θεάνθρωπος δεν είναι Θεός απαθής κι αδιάφορος, αλλά συμπαθής και φιλόανθρωπος. Σ' Αυτόν μπορεί να προσβλέπει με ελπίδα κι εμπιστοσύνη, δηλαδή με πίστη, κάθε άνθρωπος που βιώνει τη μοναξιά, το άγχος, την αγωνία, την ανεργία, την περιθωριοποίηση. Ο Θεάνθρωπος είναι πολύ πιο κοντά σε μας από ό,τι μπορεί να φαίνεται πως είναι κάθε συνάνθρωπός μας.

Κείμενα

1. Τότε ὁ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· εἴ θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρόν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήτω μοι. ὅς γάρ ἂν θέλη τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσει αὐτήν.

Ματθ. 16, 24-25

1. Τότε ο Ἰησοῦς εἶπε στους μαθητές του: “Ὅποιος θέλει να με ακολουθήσει, ας απαρνηθεῖ τον εαυτό του, ας σηκώσει το σταυρό του κι ας με ακολουθεῖ. Γιατί ὅποιος θέλει να σώσει τη ζωὴ του θα τη χάσει· ὅποιος ὅμως εξαιτίας μου χάσει τη ζωὴ του, θα τη βρει.

2. Ποῦ πορευθῶ ἀπό τοῦ πνεύματός σου καί ἀπό τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; ἐάν ἀναβῶ εἰς τόν οὐρανόν, σύ ἐκεῖ εἶ, ἐάν καταβῶ εἰς τόν ἄδην, πάρει· ἐάν ἀναλάβοιμι τάς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον καί κατασκηνώσω εἰς τά ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καί γάρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με, καί καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. καὶ εἶπα· ἄρα σκότος καταπατήσει με, καί νύξ φωτισμός ἐν τῇ τρυφῇ μου· ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπό σοῦ, καί νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται· ὡς τό σκότος αὐτῆς, οὕτως καί τό φῶς αὐτῆς.

Ψαλμ. 138, 7-12

2. Πού να πάω μακριά από το Πνεύμα σου; και μακριά απ' την παρουσία σου πού να φύγω; Αν ανεβώ στους ουρανοῦς, εσύ εἶσ' ἐκεῖ· αν στρώσω το κρεβάτι μου στον ἄδη,

εκεί είσαι πάλι. Αν τα φτερά μου απλώσω και πετάξω εκεί που ο ήλιος ξεμυτά ή εκεί που χάνεται στην θάλασσας την άκρη, κι εκεί το χέρι σου θα με καθοδηγεί κι η ευνοϊκή σου δύναμη θα με κρατάει. Κι αν πω: “Ας με σκεπάσει το σκοτάδι, και ας γίνει νύχτα γύρω μου το φως”, και το σκοτάδι ακόμα για σένα δε θα ‘ναι σκοτεινό κι η νύχτα σαν τη μέρα θα φωτίζει - σκοτάδι ή φως για σένα είναι παρόμοια.

Θέματα για συζήτηση

1. Ποια είναι τα αίτια της ανθρώπινης μοναξιάς στην εποχή μας;
2. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι ομάδες που ζουν στο περιθώριο της κοινωνίας;
3. Ο Χριστός προβάλλει ως "συμπαθών" στην ανθρώπινη μοναξιά και περιθωριοποίηση. Πώς αντιλαμβάνεστε αυτή τη "συμπάθεια";
4. Ποια είναι η στάση της Εκκλησίας απέναντι στους ανθρώπους της μοναξιάς; Υπάρχουν στην περιοχή σας ιδρύματα για τον ανθρώπινο πόνο και ποια η προσφορά τους;

22. ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ

Το Εγώ και το Άλλο

Συνηθίζεται να διαχωρίζεται πραγματικότητα σε δυο μέρη: το Εγώ και το Άλλο. Στη μια πλευρά τοποθετώ το Εγώ μου, τον Εαυτό μου, την ύπαρξή μου. Στην απέναντι όχθη βάζω το Άλλο μου, δηλαδή καθετί που είναι διαφορετικό από εμένα κι αλλιώςτικο. Ο συνάνθρωπος είναι ο Άλλος μου, επειδή διαφέρει από μένα παρόλο που είναι άνθρωπος σαν κι εμένα. Ποτέ δυο άτομα δεν ομοιάζουν, έστω κι αν είναι αδέρφια. Ούτε οι δίδυμοι έχουν απόλυτη ταυτότητα παρά την εκπληκτική ομοιότητα μεταξύ τους. Ακόμη και τα σιαμαία παιδιά διαφέρουν κάπου.

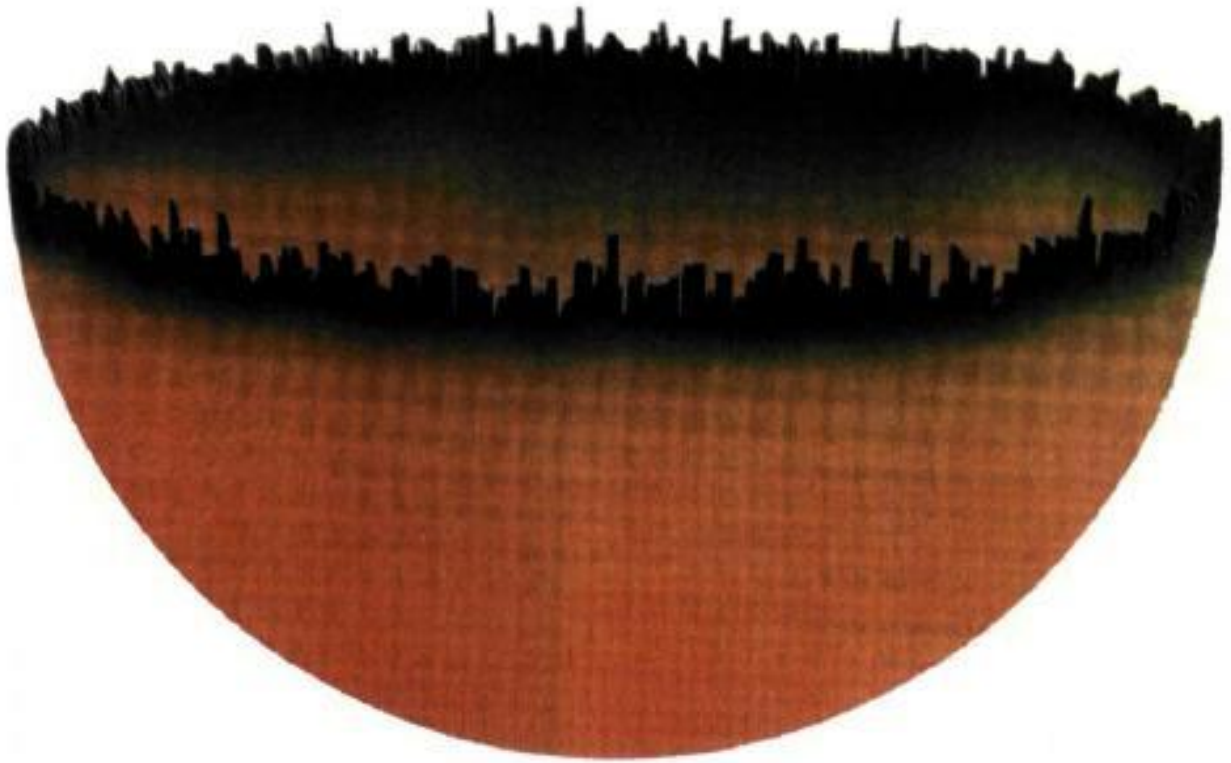
Το ίδιο συμβαίνει σ' όλους τους

τομείς. Το άλλο φύλο (αρσενικό/θηλυκό), η άλλη γενιά (γονείς/παιδιά), η άλλη ηλικία (ενήλικοι/ανήλικοι) διαφέρουν από εμένα αλλά και σχετίζονται μ' εμένα. Επίσης η φύση, ο κόσμος, το σύμπαν που μας περιβάλλει, είναι το άψυχο ή άλογο (χωρίς λόγο/λογική, δίχως νόηση), το Άλλο από το Εγώ μου. Ο Θεός πάλι είναι το Άλλο του ανθρώπου, πρόκειται μάλιστα για το εντελώς Άλλο, το αλλιώς Άλλο, το “άλλως άλλο”, επειδή διαφέρει ριζικά κι ουσιαστικά από τον άνθρωπο και τον κόσμο. Σε κάθε περίπτωση λοιπόν το Εγώ έχει το Άλλο ενώπιόν του είτε είναι ανθρώπινο είτε φυσικό είτε υπερφυσικό.

Δυο ιδιότητες διακρίνουν τη σχέση του Εγώ με το Άλλο: η διαφορά και η αναφορά. Το Άλλο διαφέρει από το Εγώ πάντοτε. Όμως το Εγώ

αναφέρεται οπωσδήποτε στο Άλλο του, σχετίζεται μ' αυτό σχεδόν αναγκαστικά. Η διαφορά και η αναφορά συνυπάρχουν πάντοτε, όπως το στημόνι και το υφάδι ή η κλωστή και ο καμβάς που πάνω του κεντάμε. Ας προσέξουμε επίσης ότι το Άλλο είναι όχι μόνο διαφορετικό από εμάς, αλλά επιπλέον και κυρίως είναι αλλιώτικο, αλλότριο, όπως λέγεται στα παλιότερα ελληνικά μας.

Όταν εμείς αισθανόμαστε ξένοι με τον ίδιο τον εαυτό μας και το Εγώ μας είναι σαν χαμένο, τότε μιλάμε για αλλοτρίωση. Έτσι λέγεται στην επιστημονική ορολογία η αποξένωση του Εαυτού μας από το Εγώ μας.



Πανόραμα της πόλης. Έργο του Jay Musler, 1981.

(Από το περιοδικό Antiques and Fine Art, Ιούν. 1992. σ. 66).

**Αίτια και
συνέπειες της
αλλοτρίωσης**

Τα αίτια της αλλοτρίωσης, κατά τις κοινωνικές επιστήμες μπορούν να αναζη-

τηθούν στη δομή της σύγχρονης κοινωνίας, στις κοινωνικές συνθήκες που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος άνθρωπος, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο εντάσσεται σ' αυτές. Έτσι οι συνθήκες εργασίας, η συνεχώς αυξανόμενη εξειδίκευση στην εργασία, οι κοινωνικές ανισότητες που βιώνει, η εκμετάλλευση, τα μέσα ενημέρωσης με τα προπαγανδιστικά ή διαφημιστικά προγράμματα και οι αυξανόμενες απαιτήσεις που η κοινωνία δημιουργεί, οδηγούν τον άνθρωπο στην αποξένωση από τους άλλους αλλά και από τον ίδιο του τον εαυτό. Επιπλέον η σύγχρονη αστικοποίηση μεγάλης μερίδας ανθρώπων, οι οποίοι δεν ήταν έτοιμοι να αντιμετωπίσουν τη ζωή των σύγχρονων μεγαλουπόλεων, ο βίαιος τρόπος ένταξής τους στις νέες συνθήκες οδηγούν στην

**αλλοτρίωση. Ο μόνος τρόπος επο-
μένως, να ξεφύγει ο άνθρωπος από
την αλλοτρίωση είναι να αλλάξουν
οι δομές της κοινωνίας και ο τρό-
πος της ένταξής του σ' αυτήν.**

**Σύμφωνα με τη διδασκαλία και
την άποψη της Εκκλησίας η αλλοτ-
ρίωση είναι φαινόμενο του οποίου
η πρωτογενής αιτία πρέπει να ανα-
ζητηθεί στη στάση ζωής που τηρεί
ο άνθρωπος. Είναι φαινόμενο πνε-
υματικό με κυρία αίτια την αμαρτία
στις ποικίλες της διαστάσεις, τη δι-
ακοπή της σχέσης με το Θεό και
τον συνάνθρωπο κι επομένως η
άρση του απαιτεί τον πνευματικό
αναπροσανατολισμό του στη σχέ-
ση του με το Άλλο (Θεό, άνθρωπο)
και τον εαυτό του. Οι κοινωνικές
συνθήκες και τα κοινωνικά αίτια
ακολουθούν δευτερογενώς συντε-**

λώντας στην ολοκλήρωση της αλλοτρίωσης.

Οι συνέπειες της αλλοτρίωσης στην καθημερινή ζωή είναι σημαντικές. Ο αλλοτριωμένος άνθρωπος χάνει την επαφή του με το συνάνθρωπο και τον εαυτό του, χάνει την πραγματική προσωπική του ταυτότητα και περιορίζει τις διαστάσεις της ζωής του στο παρόν, παραγνωρίζοντας τις πνευματικές ανάγκες της ψυχής του. Αυτό είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά φαινόμενα της σύγχρονης ζωής και του μοντέρνου πολιτισμού. "Οι άλλοι άνθρωποι είναι η κόλασή μου"¹ : αυτή η φράση του σύγχρονου γάλλου υπαρκτιστή φιλοσόφου Ζαν-Πωλ Σαρτρ (Jean-Paul Sartre 1905-1980) περιγ-

¹ Jean-Paul Sartre, Huis clos, Paris 1947

ράφει την εποχή μας με τον πιο σύντομο και πιο ακριβή τρόπο.

Αλλοτρίωση ή αλλοίωση

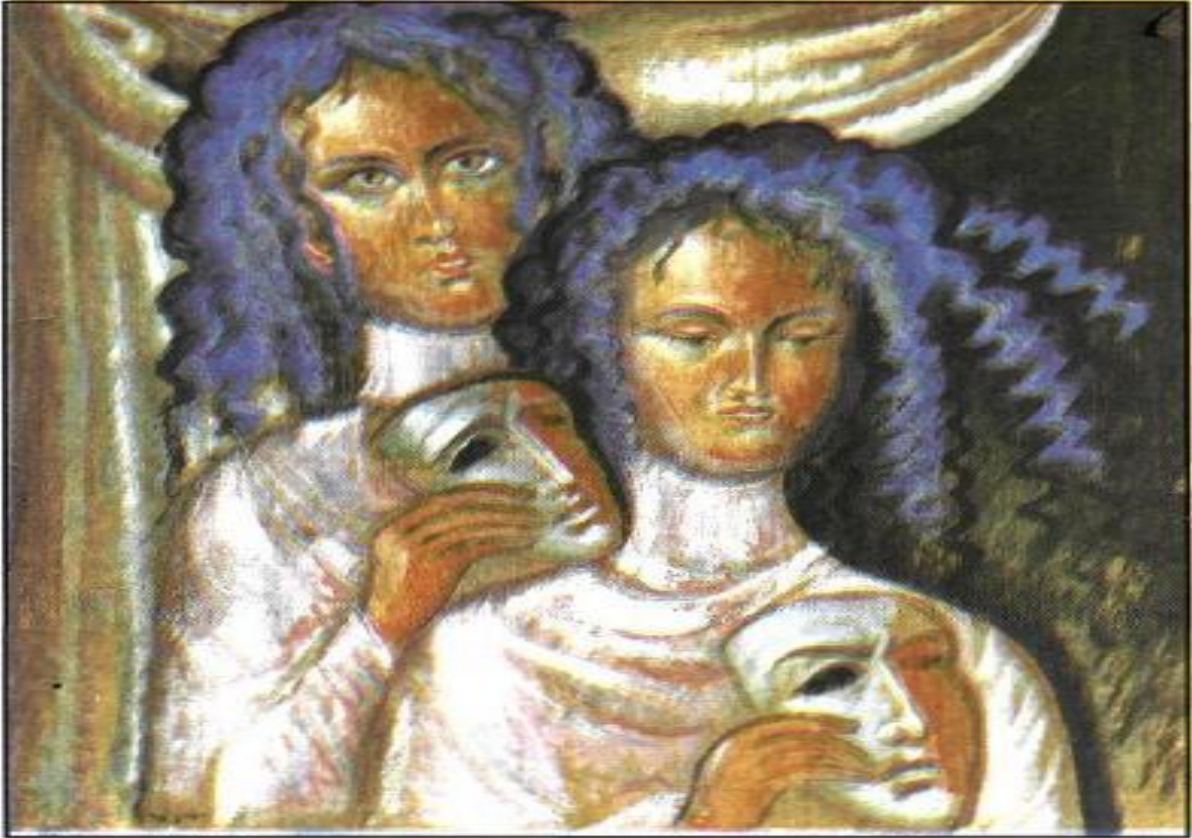
Η Εκκλησία έχει επίγνωση του προβλήματος, της αλλοτρίωσης

γι' αυτό με την ίδια την ύπαρξή της αποσκοπεί στην αναίρεση της αλλοτρίωσης διαμέσου της καλής αλλοίωσης του ανθρώπου. Στη θεία ευχαριστία, το θεμελιώδες μυστήριο της Εκκλησίας, που εύστοχα επονομάζεται "θεία κοινωνία", επέρχεται η καλή αλλοίωση κι έτσι θεραπευόμαστε από το κακό της αλλοτρίωσης. Κοινωνούμε και επικοινωνούμε, συνεργόμαστε (συγκεντρωνόμαστε) "επί το αυτό" (για κοινό σκοπό), γινόμαστε ένα, το Εγώ επικοινωνεί με το Άλλο του, θείο και ανθρώπινο, προσωπικό και διαπ-

ροσωπικό, ατομικό και συλλογικό, πνευματικό και υλικό μαζί. Το ψωμί και το κρασί, ο άρτος και ο οίνος, μεταβάλλονται σε Σώμα και Αίμα Χριστού, δηλαδή "αλλοιώνονται" τα φυσικά στοιχεία, γίνονται "άλλοϊα" αλλιώςτικά, διαφορετικά. Εμείς όλοι κοινωνούμε των αχράντων μυστηρίων κι έτσι μετέχουμε της ζωής του Θεού. Βγαίνουμε από το μοναχικό κι αλλοτριωμένο Εγώ μας, για να γίνουμε όχι αλλότριτοι, ξένοι με τον εαυτό μας, αλλά "άλλοϊοι" δηλαδή αλλιώςτικοί.

Με τη θεία κοινωνία η ανθρώπινη κοινωνία γίνεται επικοινωνία και συμ-μετοχή. Αντί για την αλλοτρίωση επισυμβαίνει η αλλοίωση: το Εγώ γίνεται ένα με το Άλλο του, αλλοιώνεται αντί να αλλοτριώνεται. Έτσι ο άνθρωπος γίνεται "σώος", που θα πει ολόκληρος, ακέραιος,

**ατόφιος, χωρίς κομματιάσματα,
θραύσματα, αποσπάσματα και τε-
μαχίσματα, διχόνοιες και διαζύγια,
χωρισμούς και σχιζοφρένειες.**



**Το δίλημμα να ζεις ως πρόσωπο ή
σαν προσωπίο (: μάσκα).
(Έργο π. Σταμ. Σκλήρη)**

**Η παράδοση των Πατέρων της
Εκκλησίας κάνει λόγο για την άλλο-
τρίωση και την "καλή αλλοίωση"**

του ανθρώπου χρησιμοποιώντας βέβαια τη θεολογική ορολογία της εποχής της. Για παράδειγμα, ο Μέγας Αντώνιος γράφει: “Εκ τοῦ πλησίον ἐστὶν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος” ἐάν γάρ κερδήσωμεν τόν ἀδελφόν, τόν Θεόν κερδαίνομεν”¹. Η κόλαση είναι ένας τρόπος ζωής, κι όχι βέβαια κάποιος τόπος φοβερής τιμωρίας, με καζάνια που “βράζουν” αμαρτωλούς. Στην Πατερική παράδοση της Εκκλησίας μας περιγράφεται η κόλαση ως το μαρτύριο του να μην μπορείς να αγαπάς. Κατά το Μακάριο τον Αιγύπτιο²² κόλαση είναι να μην μπορείς να βλέπεις τον Άλλο πρόσωπο με πρόσωπο και οι κο-

¹ Γεροντικόν, Μ. Αντώνιος, θ' (Αθήνα 1970. σ. 2).

² Μακάριος Αιγύπτιος. P.G.. τ. 65. σ. 280B.

λασμένοι κάθονται έχοντας γυρισμένη την πλάτη τους ο ένας στον άλλον. Κόλαση δεν είναι τόπος τιμωρίας, αλλά τρόπος ακοινωνησίας, δηλαδή να ζεις χωρίς να επικοινωνείς, με δυο λόγια, κόλαση είναι μια κοινωνία χωρίς ανθρώπινη επικοινωνία.

Από το "Εγώ" στο "Εμείς"

Η ορθόδοξη θεολογία αντιμετωπίζει την άλλοτρίωση με την ανθρωπολογία του προσώπου. Ο άνθρωπος δεν είναι άτομο, είναι πρόσωπο. Μεταξύ των δυο αυτών εννοιών (πρόσωπο-άτομο) υπάρχει μόνο ένα κοινό στοιχείο: αναφέρονται σε μια μονάδα, μια μόνο ύπαρξη, π.χ. καθένας μας γεννιέται ως άτομο.

Το πρόσωπο και το άτομο δια-

φέρουν σε όλα τα άλλα και μάλιστα στη σχέση τους με τις άλλες μοναδικές υπάρξεις. Το άτομο μένει άσχετο, δεν αισθάνεται την ανάγκη να σχετισθεί με άλλες υπάρξεις, το Εγώ μένει κλεισμένο στον Εαυτό του και δεν αναφέρεται στο Άλλο του. Το πρόσωπο (προς + ωψ= όψη, οφθαλμός) σχετίζεται οπωσδήποτε, το Εγώ επικοινωνεί με το Άλλο του, ο Εαυτός μας είναι η σχέση του Εγώ μας προς το Άλλο μας. Ποτέ δε βρίσκουμε την ταυτότητά μας μόνοι, αλλά πάντοτε σε σχέση με το Άλλο μας.

Ο άνθρωπος γεννιέται άτομο και γίνεται πρόσωπο. Καθένας γεννιέται σαν άτομο και αναγεννιέται ως πρόσωπο μέσα στην Εκκλησία. Το άτομο αρκείται στη διαφορά του Εγώ από το Άλλο και ποτέ δεν ενδιαφέρεται για την αναφορά (τη

σχέση) του ενός προς το άλλο. Αντιθέτως το πρόσωπο δίνει προβάδισμα στην αναφορά, στη σχέση, στην επι-κοινωνία και στη συμμετοχή, χωρίς βεβαίως να αγνοεί ή να υποτιμά τη διαφορά του Εγώ από το Άλλο του.

Η ανθρωπολογία του προσώπου έχει διαποτίσει συνειδητά και ασυνείδητα την ελληνική λογοτεχνική παράδοση, εξαιτίας της συνάφειας με το ορθόδοξο εκκλησιαστικό ήθος. Στον περασμένο αιώνα, ο Στρατηγός Μακρυγιάννης τέλειωνε τα "Απομνημονεύματά" του έτσι: "Ξέρετε πότε να λέγη ο καθείς "εγώ"; Όταν αγωνιστή μόνος του και φκείαση, ή χαλάση, να λέγει εγώ• όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκειάνουν, τότε να λένε 'εμείς'. Είμαστε εις το "εμείς" κι όχι εις το "ε-

γώ"¹. Στον καιρό μας ο νομπελίστας ποιητής Οδυσσέας Ελύτης γράφει: "Το καίριο στη ζωή αυτή κείται πέραν του ατόμου. Με τη διαφορά ότι, αν δεν ολοκληρωθεί κανείς σαν άτομο -κι όλα συνωμοτούν στην εποχή μας γι' αυτό- αδυνατεί να το υπερβεί"².

¹ Στρατηγού Μακρυγιάννη, Απομνημονεύματα, επίλογος (Εκδ. Πάπυρος 1996, σ. 371-372).

² Ο. Ελύτης, Τα δημόσια και τα ιδιωτικά, Αθήνα, Εκδ. Ίκαρος 1990, σ. 11.

Θέματα για συζήτηση

- 1. Σε ποιους παράγοντες οφείλεται το φαινόμενο της αλλοτρίωσης;**
- 2. Συζητήστε για τις απόψεις της Εκκλησίας σχετικά με τα αίτια της αλλοτρίωσης.**
- 3. Πώς μπορεί να αρθεί το φαινόμενο αυτό από το σύγχρονο άνθρωπο;**
- 4. Η έννοια του προσώπου και η κατανόησή της πώς μπορεί να οδηγήσει στην έξοδο από την κατάσταση της αλλοτρίωσης;**

23. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΙΣ ΧΑΡΕΣ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΛΥΠΕΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

"Πάσχω άρα
υπάρχω"

Η ανατολική ορθό-
δοξη παράδοση
είναι εξοικειωμένη
με την παρουσία

του πόνου μέσα στη ζωή μας. Γνω-
ρίζει ότι ο άνθρωπος είναι μια ύ-
παρξη που πονά και πεινά, υποφέ-
ρει και ταλαιπωρείται, μοιράζεται
χαρές και λύπες, ηδονές και οδύ-
νες. Ο άνθρωπος κυοφορείται με
πόνους και γεννιέται με τις ωδίνες
του τοκετού. Ο πρώτος ήχος ζωής
του νεογνού είναι το κλάμα και συ-
νεχίζει τον επίγειο βίο του με πόνο
και πείνα, γέλια και κλάματα. Όλη η
ζωή μας κυλάει έτσι για να τελειώ-

σει με την αρρώστια, τα γηρατειά και το θάνατο. Η χαρά και η λύπη είναι σαν την ανάσα μας: εισπνέουμε το ένα και εκπνέουμε το άλλο.

Συνήθως οι νέοι άνθρωποι πιστεύουν ότι η ζωή θα είναι ρόδινη και σκέφτονται μόνο τη θετική πλευρά της ζωής. Αυτό είναι και θεμιτό και σωστό, γιατί στη ζωή του ο νέος πρέπει να βλέπει με αισιοδοξία το μέλλον. Όμως επειδή η ζωή επιφυλάσσει και τις δυσάρεστες όψεις της, πρέπει να είναι κανείς έτοιμος να αντιμετωπίσει σωστά και τις καταστάσεις μιας αποτυχίας, του πόνου και της αρρώστιας και γενικά ό,τι δηλητηριάζει τη ζωή.

Ο Ντοστογιέφσκι διατύπωνε αυτήν την αλήθεια με τη φράση "πάσχω άρα υπάρχω". Ο μεγαλύτερος σύγχρονος ρώσος ορθόδοξος φιλόσοφος, ο Νικόλαος Μπερντιάεφ

(1874-1948), υπογράμμισε αυτή τη διατύπωση: "doleo ergo sum" (πονώ, άρα υπάρχω), και σημείωνε την αντίθεση προς τη δυτική φιλοσοφία, που με το στόμα του φιλόσοφου Ρενέ Ντεκάρτ (Rene Descartes, 1596-1663) πίστευε: "cogito ergo sum" (σκέπτομαι άρα υπάρχω).

Ένας κορυφαίος Έλληνας Πατέρας της Εκκλησίας, ο Μάξιμος ο Ομολογητής (580-662) τόνιζε ότι ο ανθρώπινος βίος αποτελείται από ηδονές και οδύνες: "Ούκ ένδέχεται ποτέ χωρίς όδύνης είναι τήν ήδονήν"¹ (Δεν μπορεί ποτέ να υπάρχει ηδονή χωρίς οδύνη). Δεν έκανε κανένα λογοπαίγνιο της ελληνικής

¹ Μάξιμος Ομολογητής. Φιλοκαλία, τ. Β', σ. 99. Βλ. Αρχιμ. Ευσέβιος. Ηδονή-Οδύνη, 2 τόμοι. Αθήνα, Εκδ. Ακρίτας 1990/1992.

γλώσσας παίζοντας τάχα με τη συνήχηση του αναγραμματισμού μιας λέξης (ηδο/οδύ-νη), αλλά δίδασκε μιαν αλήθεια της σκληρής πραγματικότητας στη ζωή μας, ότι δηλαδή ο πόνος και η χαρά είναι πάντοτε μαζί. Αυτό λέγεται στην εκκλησιαστική γλώσσα "χαρμολύπη", δηλαδή χαρά και λύπη μαζί. Μια άλλη προσφιλής έννοια που χρησιμοποιείται στην Εκκλησία μας είναι το "σταυροαναστάσιμο": κάτι που είναι Σταυρός και Ανάσταση μαζί.

Στο σημείο αυτό αξίζει να δούμε πώς προτρέπει η Εκκλησία να αντιμετωπίσουμε τις καταστάσεις αυτές, όπως φαίνεται μέσα από κείμενα της Αγίας Γραφής:

Κείμενα

1. Πᾶσαν χαρὰν ἠγήσασθε ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις, γινώσκοντες ὅτι τό δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν· ἡ δέ ὑπομονή ἔργον τέλειον ἔχέτω, ἵνα ᾦτε τέλειοι καί ὀλόκληροι, ἐν μηδενί λειπόμενοι.

Ιακ. 1, 2-4

1. Αδελφοί μου, να χαίρεστε ὅταν δοκιμάζεστε ἀπό πολλούς και διάφορους πειρασμούς· γιατί πρέπει να ξέρετε ὅτι μέσα ἀπό τη δοκιμασία της πίστεώς σας γεννιέται η υπομονή. Η υπομονή σας ὅμως πρέπει να κρατήσῃ ως το τέλος, για να γίνετε τέλειοι και ολοκληρωμένοι και να μην υστερεῖτε σε τίποτε.

2....τούς ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρού-
μένους διά πίστεως εἰς σωτηρίαν
ἐτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ
ἐσχάτῳ ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, ὀλίγον
ἄρτι, εἰ δέον ἐστί, λυπηθέντες ἐν πο-
ικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα τό δοκίμιον
ὑμῶν τῆς πίστεως πολυτιμότερον
χρυσίου τοῦ ἀπολυμένου διά πυρός
δέ δοκιμαζομένου εὐρεθῆ εἰς
ἔπαινον καί τιμὴν καί δόξαν ἐν
ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Α' Πέτρου 1, 5-7.

2. Με την πίστη θα σας περιφρουρεί
η δύναμη του Θεού ωσότου έρθει η
σωτηρία, που είναι κιόλας έτοιμη
να φανερωθεί κατά τους έσχατους
χρόνους. Με τη σκέψη αυτή να αισ-
θάνεστε αγαλλίαση, έστω κι αν χρε-
ιαστεί προς το παρόν να λυπη-

θείτε για λίγο από τις δοκιμασίες. Έτσι η δοκιμασμένη πίστη σας, που είναι πολιτιμότερη από το χρυσάφι –το οποίο είναι φθαρτό, κι όμως δοκιμάζεται κι αυτό από τη φωτιά- θα βρεθεί ότι αξίζει έπαινο, τιμή και δόξα, όταν φανερωθεί ο Ιησούς Χριστός.

Με τον τρόπο αυτό προβάλλεται η ελπίδα αντί για την απελπισία και προτείνεται μια στάση ζωής που ονομάζεται "τραγικός ρεαλισμός". Η Εκκλησία έχει γνώση της πραγματικότητας (ρεαλισμός) και της παρουσίας του πόνου, σωματικού και ψυχικού, που παραμονεύει μέσα στην ανθρώπινη ζωή (τραγικότητα). Ο ρεαλισμός της Ορθοδοξίας δεν είναι αφελής, επιπόλαιος και ανόητα χαρούμενος, αλλά πρόκειται για ρεαλισμό σοβαρό, όχι σο-

βαροφανή και σκυθρωπό, ούτε μελαγχολικό και καταθλιπτικό. Ο χριστιανός βλέπει τον ουρανό, μα πατά γερά με τα πόδια του πάνω στη γη, στην οποία θα καταλήξει το σώμα του μια μέρα πεθαίνοντας.

**Ούτε συμβιβασμός
ούτε αποφυγή**

**Ο άνθρωπος
αντιμετωπίζει
συνήθως τις
δοκιμασίες**

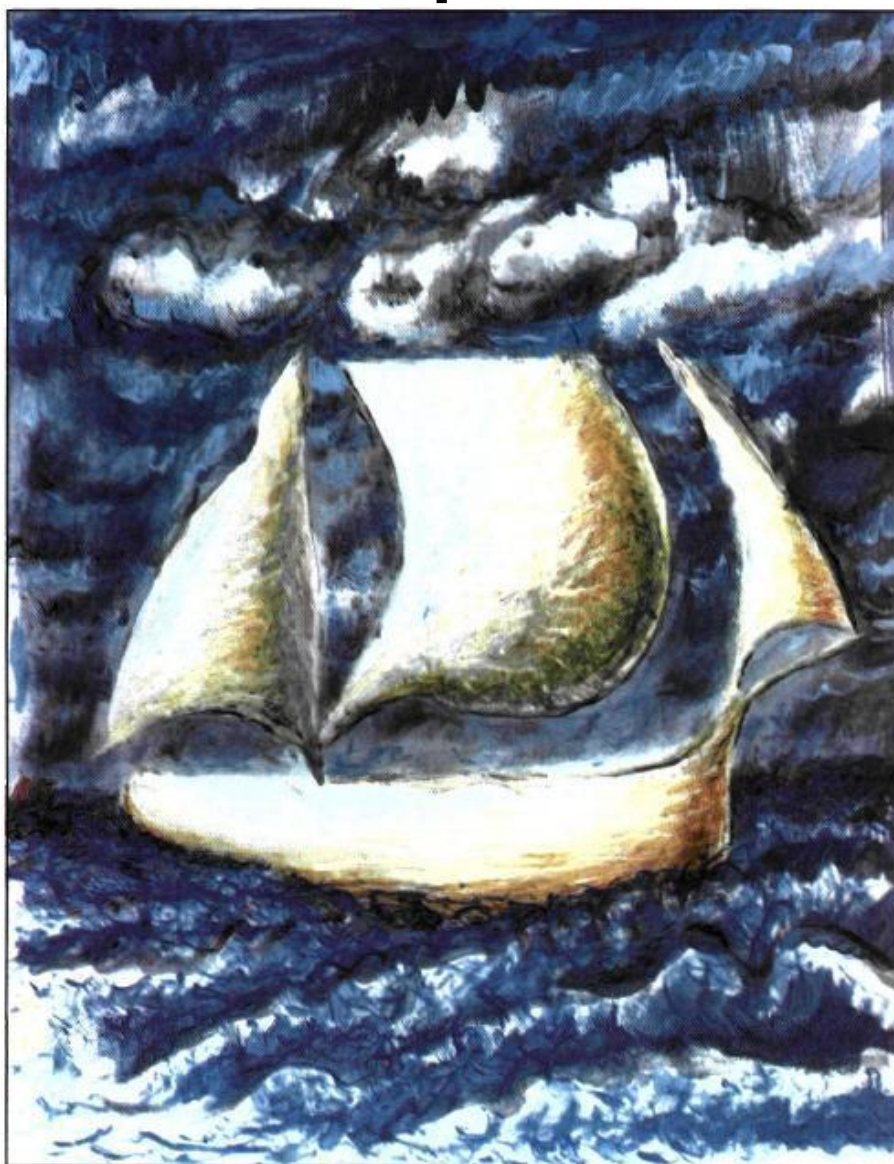
της ζωής με δυο ακραίους τρόπους. Ο ένας είναι ο συμβιβασμός και ο άλλος είναι η αποφυγή της πραγματικότητας.

Κάποιοι συμβιβάζονται με την καθημερινή ζωή και συνθηκολογούν κατά τρόπο μοιρολατρικό. Πιστεύουν ότι δεν υπάρχει δυνατότητα να αντιμετωπίσει κανείς τις δυσκολίες που παρουσιάζονται στη ζωή μας,

ή ότι δεν μπορεί ν' αποφύγει κανείς τη μοίρα και "το γραμμένο" ή πεπρωμένο και ότι "έτσι ήταν, είναι και θα μείνουν όλα", τίποτε δεν αλλάζει. Από μια τέτοια στάση λείπει η ελπίδα και η εμπιστοσύνη (πίστη) στην αγάπη και την πρόνοια του Θεού. Γι' αυτό η μοιρολατρία και το πεπρωμένο απορρίπτονται από τη διδασκαλία της Εκκλησίας μας. Ο άνθρωπος δεν είναι έρμαιο δυνάμεων ανεξέλεγκτων, αλλά με την ελεύθερη βούλησή του και τη Χάρη του Θεού πορεύεται στη ζωή του.

Η άλλη ακραία στάση είναι η φυγή από την πραγματικότητα, την οποία προτιμούν συνήθως αδύνατοι χαρακτήρες ή ευαίσθητοι άνθρωποι. Επειδή δεν μπορούν να δουν κατάματα τις δυσκολίες και τον πόνο που η ζωή φέρνει πολλές φορές, βρίσκουν καταφύγιο σε α-

πασχολήσεις που δημιουργούν την ψευδαίσθηση της φυγής, όπως για παράδειγμα στα ανατολικά μυστικιστικά θρησκευόμενα (γιόγκα) ή σε καινοφανείς νεοθρησκευτικές λατρείες ("Νέα Εποχή") και άλλοι στον παράδεισο των ναρκωτικών.



(Έργο π. Σταμάτη Σκλήρη).

Αυτή η στάση δε διαφέρει ουσιαστικά από την προηγούμενη, παρόλο που φαινομενικά διαφοροποιείται. Η αποφυγή της πραγματικότητας με την προσφυγή μας στο νεοθρησκευτικό μυστικισμό ή στο ρομαντισμό της φυσιολατρίας και στην ιδιώτευση της ζωής οδηγεί στο ίδιο αποτέλεσμα. Δεν αντιμετωπίζονται έτσι ο πόνος, η αρρώστια και γενικά οι δοκιμασίες αποτελεσματικά. Απεναντίας αυτή η αντιμετώπιση θυμίζει την τακτική της στρουθοκαμήλου.

Η Εκκλησία
προτείνει την
αντίσταση
στο κακό.

κριμένη πρόταση στον άνθρωπο

Η Εκκλησία δε
δέχεται την
ηττοπάθεια και
τη μοιρολατρία
αλλά κάνει μια
θετική και συγκε-

κάθε εποχής: να αντισταθεί στο κακό, να αλλάξει τον εαυτό του και τον κόσμο, τον άνθρωπο και την ανθρωπότητα. Το μήνυμα της Εκκλησίας είναι αισιόδοξα αγωνιστικό. Η πίστη στην πρόνοια και την αγάπη του Θεού δίνει τη δύναμη να ξεπερνά ο πιστός τις δυσκολίες και τον πόνο, όπως γράφει ο Απ. Παύλος: “πιστός ὁ Θεός ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρα-σμῷ και τήν ἐκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν” (και ο Θεός που κρατάει τις υποσχέσεις του, δε θα επιτρέψει σε κανένα πειρασμό να ξεπεράσει τις δυνάμεις σας• αλλά, όταν έρθει ο πειρασμός, θα δώσει μαζί και τη διέξοδο, ώστε να μπορέσετε να τον αντέξετε) (1 Κορ. 1, 13). Η Εκκλησία προβάλλει ως παράδειγμα τη ζωή του Χριστού, ο Οποῖος γνώρισε και

υπέστη τον ανθρώπινο πόνο και έφθασε μέχρι το θάνατο. Ο θεάνθρωπος Χριστός είναι φιάνθρωπος, όχι υπεράνθρωπος ή ημίθεος. Συμπάσχει μαζί μας, πονάει μαζί μας και μας συμπαθεί.

Χάρη στον Χριστό έχουμε όχι μόνο ένα, μα πάρα πολλούς συντρόφους στα πάθη μας: οι άγιοι της Εκκλησίας είναι άνθρωποι όπως εμείς, με πίστη, δηλαδή εμπιστοσύνη, στον αρχηγό της ζωής, τον Ιησού Χριστό. Υπέφεραν και μαρτύρησαν για την πίστη τους στον Θεάνθρωπο, νίκησαν το θάνατο και γνώρισαν τη χαρά της Ανάστασης. Το παράδειγμα τους είναι οδηγός για ανάλογες περιστάσεις στη ζωή του πιστού. Η μνήμη των Αγίων, άλλωστε, αυτή την έννοια έχει. Τιμή για το αγωνιστικό ήθος και τη ζωή τους και παράδειγμα

προς μίμηση. “Τιμή γάρ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος”, γράφει ο Ι. Χρυσόστομος (βλ. κείμενο στο τέλος του μαθήματος).

Πότε άραγε θα δικαιωθεί ο καλός αγώνας του πιστού ενάντια στο κακό; Η Εκκλησία απαντά με την τελική κρίση κατά τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού. Κρίνω θα πει διακρίνω, ξεχωρίζω το καλό από το κακό, χωρίζω το θύμα από το θύτη, τον αθώο από το δήμιό του. Ο χριστιανός γνωρίζει δυο πράγματα καλά. Το πρώτο είναι ότι μπορεί να υποφέρει στη ζωή του, αλλά δεν είναι μόνος στην πορεία αυτή, γιατί έχει φίλο και συμπαθούντα τον Χριστό. Το άλλο είναι ότι υπάρχει τελική δικαίωση. Η ελπίδα και η υπομονή είναι τα όπλα του πιστού στην αντιμετώπιση του πόνου και των δοκιμασιών και δεν θα τον διαψεύ-

σουν, όπως βεβαιώνει η Αγ. Γραφή: “καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι, εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν” (καυχιόμαστε ἀκόμη και στις δοκιμασίες, επειδὴ ξέρουμε καλά πως οι δοκιμασίες οδηγοῦν στην υπομονή, η υπομονή στο δοκιμασμένο χαρακτήρα, κι ο δοκιμασμένος χαρακτήρας στην ἐλπίδα. Κι η ἐλπίδα τελικά δεν απογοητεύει. Γι' αυτό μαρτυρεῖ η ἀγάπη του Θεοῦ, με την οποία το Ἅγιο Πνεῦμα που μας δόθηκε γέμισε και ξεχείλισε τις καρδιές μας) (Ρωμ. 5, 3-5).

Κείμενα

1. ...Ἐμιμήσω μάρτυρα, ἐζήλωσας αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν, κατ' ἴχνος αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας ἔδραμες καὶ οὐκ οὔσης ἡμέρας μάρτυρος, εορτὴν μάρτυρος ἐπετέλεσας. Τιμὴ γὰρ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος.

Ἰωάννης Χρυσόστομος, Εἰς μάρτυρα Ὁμιλία, P.G. 50, 661-63.

1. Μιμήθηκες κάποιον μάρτυρα, εἶδες με ζήλο τὴν ἀρετὴ του, ἀκολούθησες τὰ ἴχνη τῆς φιλοσοφίας του καὶ ἐνῶ δὲν ἦταν ἡ ἡμέρα (γιορτῆς) του μάρτυρα, (τότε) τέλεσες τὴ γιορτὴ του μάρτυρα. Διότι τιμὴ του μάρτυρα εἶναι ἡ μίμηση του μάρτυρα.

2. Πλὴν, εἴτε πρόσκαιρός ἐστὶν ὁ πειρασμός, βαστάσατε αὐτόν ὡς καλοὶ τοῦ Χριστοῦ ἀγωνισταί· ...Εἰ γὰρ πᾶσα ἡ κτίσις λυθήσεται, καὶ μεταποιηθήσεται τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, τί θαυμαστόν καὶ ἡμᾶς, μέρος ὄντας τῆς κτίσεως, της δημιουργίας, να πάθουμε τα παθεῖν τὰ κοινὰ πάθη, καὶ παραδοθῆναι θλίψεσιν, ἅς κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως ἡμῶν ὤρισεν ὁ δίκαιος κριτής, οὐκ ἔων ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δυνάμεθα, ἀλλὰ διδοὺς σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ἡμᾶς ὑπενεγκεῖν. Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν, ἀδελφοί· ἀναμένουσι γὰρ ἡμᾶς οἱ τῶν μαρτύρων στέφανοι· ... Ὁ γὰρ μὴ ὑποπεσὼν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἐλπίδος, τῆς λύπης τὸ βάρος ὑπενεγκῶν, μεγάλην ἔχει παρά Θεῷ τῆς ὑπομονῆς τὴν ἀντίδοσιν.

Μ. Βασιλείου, Περί ἀρετῆς καὶ κακίας, Λόγος Α΄, Ρ.Γ. 32, 1281.

2. Ὅμως εἴτε πρόσκαιρη εἶναι ἡ δοκιμασία, να τὴν υπομείνετε σαν καλοὶ αγωνιστὲς τοῦ Χριστοῦ.

...Διότι ἀν ὅλη ἡ δημιουργία διαλυθεῖ καὶ θα ἀλλάξει τὸ σχῆμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου, γιατί εἶναι ἀξιο ἀπορίας καὶ μεις, που εἴμαστε μέρος τῆς δημιουργίας, να πάθουμε τὰ κοινὰ πάθη καὶ να παραδοθούμε σὲς θλίψεις, τὲς ὁποῖες ὀρίσε ὁ δίκαιος κριτῆς σύμφωνα με τὴ δυνατότητά μας, μη ἐπιτρέποντας να δοκιμαστοῦμε παραπάνω ἀπ' ὅ,τι μπορούμε, ἀλλὰ δίνοντας μαζί με τὴ δοκιμασία καὶ τὸ τέλος τῆς δοκιμασίας, για να μπορέσουμε να τὴν υπομείνουμε; Ἀς μη σταματήσουμε ἀπὸ τὴν κούραση, ἀδελφοί. Διότι

μας περιμένουν τα στεφάνια των μαρτύρων. Γιατί αυτός που δεν έπεσε κάτω στις θλίψεις αλλά με την ελπίδα του προς το Θεό υποφέρει το βάρος της λύπης, έχει για την υπομονή του μεγάλη ανταπόδοση από το Θεό.

Θέματα για συζήτηση

- 1. Ποια είναι συνήθως η αντιμετώπιση του πόνου και της αρρώστιας από τους ανθρώπους;**
- 2. Ποια αντιμετώπιση προτείνει η Εκκλησία; Συμφωνείτε ή διαφωνείτε και γιατί;**
- 3. Η δικαίωση στην άλλη ζωή είναι μια απάντηση που ικανοποιεί ή η**

**Λύση πρέπει να δοθεί εδώ και
τώρα;**

24. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

**Θάνατος ή
Ανάσταση;**

Τι είναι ο θάνατος για τον άνθρωπο; Η τελευταία ή η προτελευταία πράξη της ζωής; Με την τελευταία μας επέρχεται το τέλος του βίου ή μήπως πρόκειται για ένα σταθμό, ένα κομβικό σημείο στην πορεία της ζωής; Δυο απαντήσεις δίνονται σ' αυτά τα ερωτήματα. Αλλιώς αποκρίνεται ένας άνθρωπος χωρίς χριστιανική πίστη κι εντελώς αλλιώς ο εκκλησιαστικός άνθρωπος που πιστεύει στην Ανάσταση του Χριστού. Το ερώτημα δεν είναι "ζωή ή θάνατος;", αλλά "θάνατος ή Ανάσταση;"

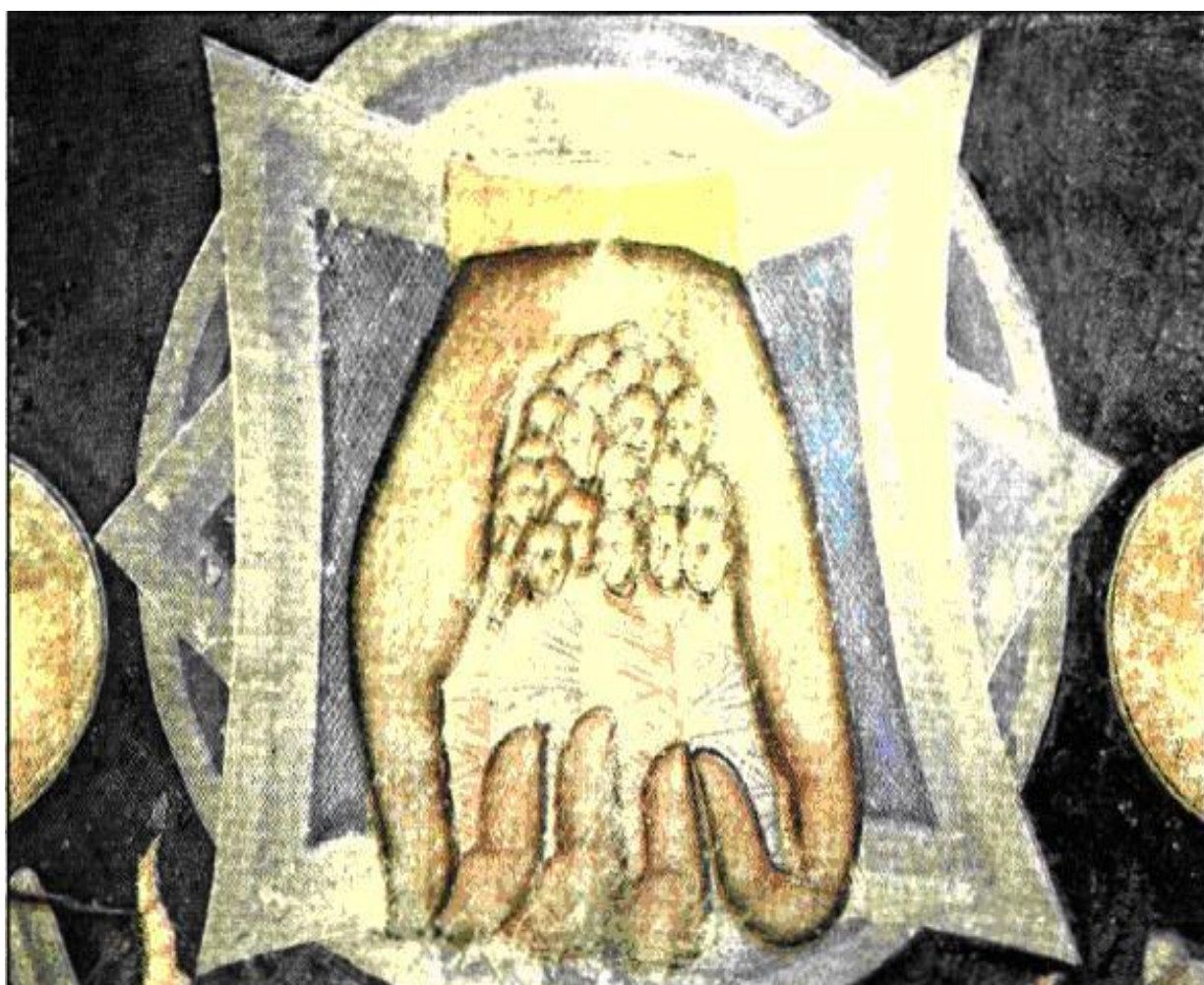
Η διαφορά ανάμεσα στον "κοσμικό" και στον εκκλησιαστικό άνθρωπο είναι η πίστη στην Ανάσταση, όπως βιώνεται στην ευχαριστιακή σύναξη (θεία κοινωνία). Με απλά λόγια λοιπόν: Εκκλησία είναι η καθημερινότητα μαζί με την Ανάσταση. Αν αφαιρέσουμε από τη ζωή μας την πίστη στην Ανάσταση, αυτό που απομένει μπορεί να 'ναι μια θρησκεία ή η αθεΐα, η θρησκευτική αδιαφορία ή η θρησκοληψία.

Η διαφορά αυτή δεν γίνεται αμέσως αντιληπτή• παραμένει όμως ζωτικά αισθητή. Σαν το αλάτι μέσα στο νερό: καταλαβαίνεις ότι υπάρχει μόνο όταν το γευθείς. Ο εκκλησιαστικός άνθρωπος είναι ένας συνήθης καθημερινός συνάνθρωπος, και δεν επιδιώκει να φαίνεται, να ξεχωρίζει, να προβάλλεται και να διακρίνεται. Αλλιώςτικά καταντά φι-

λάρεσκος και υποκριτής σαν φαρισαίος.

Ο "κοσμικός" άνθρωπος θεωρεί το θάνατο ως την τελευταία πράξη της ζωής. Τα συναισθήματα που έχει για την ώρα του θανάτου είναι συνήθως ή φόβος για το άγνωστο και απόγνωση, γιατί πιστεύει ότι η τελευταία του είναι το τέρμα του, ή λύπη και βαθιά απελπισία, που εγκαταλείπει τούτη τη ζωή. Παρηγορείται μοιρολατρικά με τη σκέψη ότι όλοι μας πεθαίνουμε μια μέρα γι' αυτό σε μερικές περιπτώσεις συμπεριφέρεται ματαιόδοξα επιζητώντας να αφήσει πίσω του έργα με το όνομά του. Αντίθετα, ο εκκλησιαστικός άνθρωπος πιστεύει ότι η τελευταία πράξη της ζωής είναι η Ανάσταση. Ο θάνατος για την Εκκλησία είναι η προτελευταία πράξη της ζωής, ένας σταθμός κι όχι το

**τέρμα της ύπαρξης. Είναι κοίμηση
κι όχι το τέλος της ύπαρξης. Γι' αυ-
τό και ο όρος που χρησιμοποιείται
στην εκκλησιαστική γλώσσα για τα
νεκροταφεία είναι "κοιμητήρια".**



**Οι ανθρώπινες ψυχές στα χέρια του
Θεού. (Εικόνα από τη Μονή Μανάσια
στη Σερβία, 15ος αι.).**

Για το συνειδητό χριστιανό η Ανάσταση είναι το τέλος αυτής της ζωής και έχει διπλή σημασία. "Τέλος" σημαίνει το τέρμα, αλλά και το σκοπό, το στόχο. Δε ζούμε για να πεθάνουμε, πιστεύει ο χριστιανός, αλλά ζούμε για να αναστηθούμε εκ νεκρών και σωματικά. Ο θάνατος είναι η προτελευταία πράξη του δράματος της ζωής μας ως εκκλησιαστικών ανθρώπων. Η αυλαία της ζωής πέφτει με την ανάσταση των νεκρών που εγκαινιάστηκε με την Ανάσταση του Χριστού.

"Χριστός ανέστη εκ νεκρών θανάτω θάνατον πατήσας καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισάμενος!"

Αυτή είναι η χριστιανική πίστη σε μια μόνο φράση. Τίποτε άλλο, τίποτε περισσότερο, τίποτε λιγότερο.

Όλα τα άλλα προέρχονται από την αναστάσιμη πίστη, σχετίζονται μ'

αυτήν και φωτίζονται από αυτήν. Πιστεύουμε στον Χριστό όχι γενικά και αφηρημένα σαν μια ιδεώδη ηθικοθρησκευτική προσωπικότητα, σαν το Σωκράτη ή το Βούδα, ημίθεο ή υπεράνθρωπο. Αλλά πάρα πολύ συγκεκριμένα πιστεύουμε στον Χριστό ως Θεάνθρωπο, τέλειο Θεό και τέλειο άνθρωπο, Υιό και Λόγο του Θεού Πατρός, που ενανθρώπησε για να θεωθεί ο άνθρωπος, να φτάσει σε μια κατάσταση πνευματικής τελειότητας, να γίνει άγιος, Θεός, όχι κατά φύση αλλά κατά χάρη, δηλαδή όχι κατά την ουσία αλλά μετέχοντας στις ενέργειες του Θεού.

Κυρίως πιστεύουμε στην Ανάσταση του Χριστού που δια του θανάτου κατάργησε το θάνατο και χάρισε ζωή σ' όσους βρίσκονται μέσα στα μνήματα, σύμφωνα με το αναστάσιμο τροπάριο. Ζωή χαρίζε-

ται στον άνθρωπο μόνο από την ίδια τη ζωή, την πηγή της όντως ζωής που λέγεται και είναι ο Χριστός, ο αρχηγός της ζωής (Πράξ. 3, 15), η ίδια η ζωή μας (Κολ. 3,4).

Όπως παίρνουμε τη ζωή από κάποιον άλλον φορέα της ζωής, δηλαδή γεννιόμαστε από γονείς και δεν είμαστε αυτοφυείς, παρόμοια και στην εκκλησιαστική μας ύπαρξη παίρνουμε ζωή από το Χριστό, που ζει μέσα στην Εκκλησία και κοινωνείται σε κάθε λειτουργία στη θεία ευχαριστία, τη "θεία κοινωνία" δια της οποίας γινόμαστε "μέτοχοι ζωής αιωνίου".

**"Προσδοκώ
ανάστασιν
νεκρών "**

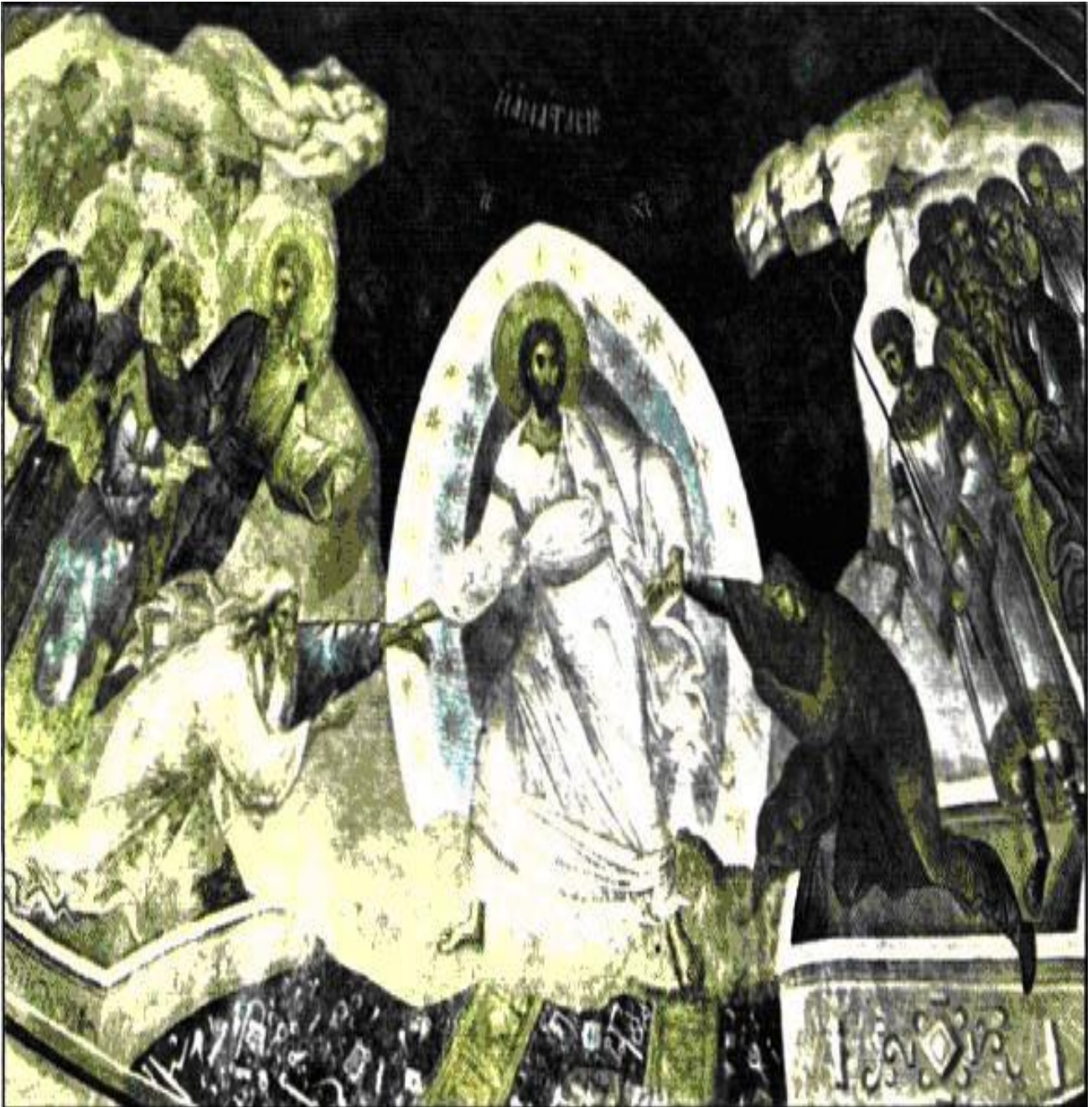
Το Σύμβολο της Πίστεως ("Πιστεύω") τελειώνει προβάλλοντας την αρχή της χριστιανι-

κής πίστεως: “Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καί ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος”. Εἶναι ο κορμὸς τῆς πίστεως μας ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Ο Απ. Παῦλος γράφει σχετικῶς: “εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενόν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν” (Ἄν δὲν ὑπάρχει ἀνάστασις νεκρῶν, τότε οὔτε ὁ Χριστὸς ἔχει ἀναστηθεῖ. Καὶ ἂν ὁ Χριστὸς δὲν ἔχει ἀναστηθεῖ, τότε τὸ κήρυγμα μας εἶναι χωρὶς νόημα, τὸ ἴδιο καὶ ἡ πίστις σας) (1 Κορ. 15, 13-14). Ο χριστιανὸς δὲν περιμένει τὴν ἀθανασία τῆς αὐλῆς, αἰώνιας ψυχῆς, σαν τὸν προχριστιανικὸ ἑλληνισμό, ἀλλὰ ζεὶ τὴ ζωὴν τοῦ μετὰ τὴν προσδοκία καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνάστασης τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ μαζί. Προσδοκᾷ τὴ μεταμόρφωση ὅλης τῆς

ζωής του μελλοντικά. Δε χαίρεται που πεθαίνει, αλλά χαίρεται που θα αναστηθεί εκ νεκρών.

Αυτό το σημείο έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι είναι παρεξηγημένο. Ο άνθρωπος είναι ψυχοσωματική ενότητα: δεν είναι μόνο ψυχή ούτε μόνο σώμα, αλλά ενότητα σώματος και ψυχής. Γι' αυτό η Εκκλησία δε χρησιμοποίησε στο "Σύμβολο της Πίστεως" την έκφραση "ανάστασις σαρκός" ή "ανάστασις ψυχής" αλλά "ανάστασις νεκρών", που περιλαμβάνει τον όλο άνθρωπο.

Η ανάσταση είναι η επιβεβαίωση της τελικής, οριστικής και ακατάλυτης νίκης της ζωής επί του θανάτου. Ζωή είναι η σχέση της ψυχής με το σώμα, η οποία συγκροτεί την ψυχοσωματική ενότητα του ανθρώπου. Όταν διακόπτεται η σχέση της ψυχής με το σώμα, τότε καταλύεται η



Η Ανάσταση του Χριστού, απαρχή της Ανάστασης του ανθρωπίνου γένους (Τοιχογραφία αρχών 14ου αι. στη Μονή της Χώρας, Κωνσταντινούπολη).

ψυχοσωματική ενότητα και διαλύεται ο άνθρωπος, δηλαδή πεθαίνει. Θάνατος είναι η διακοπή της σχέσης και μάλιστα κάθε σχέσης: του σώματος με την ψυχή, του ανθρώπου με τους συνανθρώπους του κ.λ.π. Έτσι ο θάνατος είναι το αρνητικό της ζωής, που είναι σχέση.

Ανάσταση είναι η σχέση της ψυχής με το σώμα με αλλιώτικο τρόπο, η σχέση του ανθρώπου με το Χριστό στη Δευτέρα Παρουσία Του. Με την Ανάσταση αποκαθίσταται πάλι καθετί που χωρίστηκε και διασπάστηκε με το θάνατο και πραγματοποιείται η τελική κατάργηση της φθοράς και του θανάτου.

Ο Χριστός θα εμφανιστεί στη Δευτέρα Παρουσία Του ως φως και φωτιά. Όσοι δεν τον αποδέχονται κολάζονται, αυτοτιμωρούνται, τυφλώνονται μπροστά στο φως από

τη λάμψη του Ήλιου της Δικαιοσύνης. "Κανέναν δεν κολάζει ο Θεός, αλλά καθένας διαλέγει για τον εαυτό του αν θέλει να επικοινωνήσει με το Θεό", γράφει ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός¹. Όσοι όμως άνθρωποι ζουν με την προσδοκία της Ανάστασης και ποθούν να δουν το Θεό "πρόσωπον πρὸς πρόσωπον" θα ζουν και θα χαίρονται το φως Του στη λαμπρότητα της Βασιλείας του Θεού στην αιωνιότητα.

¹ Ιωάννης Δαμασκηνός, Ελληνική Πατρολογία, τ. 94, σ. 1545

Κείμενα

1. Ἄλλ' ἐρεῖ τις· πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δέ σώματι ἔρχονται; ἄφρον, σύ ὁ σπείρεις οὐ τό σῶμα τό γενησόμενον σπείρεις, ἀλλά γυμνόν κόκκον, εἰ τύχει σίτου ἢ τινος τῶν λοιπῶν· ὁ δέ Θεός αὐτῷ δίδωσι σῶμα καθώς ἠθέλησε, καί ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τό ἴδιον σῶμα. οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτή σὰρξ, ἀλλά ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δέ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δέ ἰχθύων, ἄλλη δε πετεινῶν. καί σώματα ἐπουράνια, καί σώματα ἐπίγεια· ἄλλ' ἐτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἐτέρα δέ ἡ τῶν ἐπιγείων. ἄλλη δόξα ἡλίου, καί ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστήρ γάρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. οὕτω καί ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν ἀσθε-

νεία, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. οὕτω καί γέγραπται· ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδάμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν.

1 Κορ. 15, 35-45

1. Αλλά ίσως κάποιος να ρωτήσσει: Πώς ξαναζωντανεύουν οι νεκροί; και με τι σῶμα έρχονται ξανά στη ζωή; Ανόητε! Ο σπόρος που ρίχνεις εσύ στο χωράφι, δεν παίρνει ζωή αν πρώτα δεν πεθάνει. Και με τη σπορά σου δεν σπέρνεις το σῶμα του φυτού που θα φυτρώσει, αλλά γυμνό κόκκο είτε σιταριού είτε κάποιου άλλου είδους. Και ο Θεός δίνει σε κάθε σπόρο το σῶμα του φυτού που έχει ορίσει. Κάθε είδος

σπόρου έχει το δικό του είδος σώματος. Κάθε ζωντανό πράγμα δεν έχει την ίδια σύσταση· άλλη σύσταση του σώματος έχουν οι άνθρωποι, άλλη τα κτήνη, άλλη τα πτηνά και άλλη τα ψάρια. Εξάλλου, υπάρχουν σώματα πάνω στον ουρανό και σώματα πάνω στηγη· άλλη όμως είναι η λαμπρότητα των ουράνιων και άλλη των επίγειων σωμάτων. Άλλη η λάμψη του ήλιου, άλλη της σελήνης και άλλη των άστρων· αλλά και μεταξύ των άστρων, άλλη η λάμψη του ενός και άλλη του άλλου. Το ίδιο θα συμβεί και με την ανάσταση των νεκρών: Όταν το σώμα σαν το σπόρο μπαίνει στηγη, είναι φθαρτό, θα αναστηθεί όμως άφθαρτο. Θάβεται άδοξο, θα αναστηθεί ένδοξο· ενταφιάζεται ανίσχυρο, θα αναστηθεί όμως δυνατό. Ενταφιάζεται σώμα που ήταν

εμψυχωμένο από ζωική φυσική δύναμη, θ' αναστηθεί όμως ζωοποιημένο από το Πνεύμα του Θεού.

Όπως υπάρχει φυσικό σώμα, υπάρχει και πνευματικό. Πραγματικά, έτσι διδάσκει και η Γραφή: Σαν τον Αδάμ, τον πρώτο άνθρωπο, δόθηκε η φυσική ζωή. Αντίθετα, στον έσχατο Αδάμ, το Χριστό, δόθηκε το Πνεύμα, και έγινε πηγή ζωής.

2. Τότε αναστήσιν αὐτά ἐπηγγείλατο, καί ἐν μείζονι δόξῃ καταστήσιν. Δεῖ γάρ, φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος, τό φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καί τό θνητόν τοῦτον ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Καί μετὰ τήν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν τῆς βασιλείας ἡμῖν τήν ἀπόλαυσιν δωρεῖσθαι ὑπέσχετο, καί τήν μετὰ τῶν ἁγίων διαγωγὴν, καί τήν ἐν διηνεκεῖ αἰῶνι

ἀπόλαυσιν, καί τὰ ἀπόρρητα ἐκεῖνα ἀγαθά, ἃ ὀφθαλμός οὐκ εἶδε, καί οὐς οὐκ ἤκουσε, καί ἐπί καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Εἶδες πόση τῶν ὑποσχέσεων ἢ ὑπερβολή, εἶδες δωρεῶν μέγεθος;

Χρυσόστομος, Ρ.Γ. 53, 340

2. Υποσχέθηκε (ο Χριστός) ὅτι τότε θα τα αναστήσει (τα σώματα), και θα τους δώσει μεγαλύτερη δόξα. Διότι πρέπει, λέει ο μακάριος Παύλος, αυτό το φθαρτό να ντυθεί την αφθαρσία και αυτό το θνητό να ντυθεί την αθανασία. Και μετά την ανάσταση των σωμάτων υποσχέθηκε ὅτι θα μας δωρίσει την ἀπόλαυση της βασιλείας και τη συντροφιά με τους αγίους και την ἀπόλαυση στους ατελεύτητους αἰῶνες και ἐκεῖνα τα ἀγνωστα (μη λεγόμενα) αγα-

θά, τα οποία μάτι δεν είδε και αυτί δεν άκουσε και δεν φαντάστηκε νο-
υς του ανθρώπου. Είδες πόση είναι
η υπερβολή των υποσχέσεων, εί-
δες μέγεθος δωρεών;

3. Χριστιανοί γάρ οὔτε γῆ οὔτε φω-
νῆ οὔτε ἔθεσι διακεκριμένοι τῶν
λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. Οὔτε γάρ
που πόλεις ἰδίας κατοικοῦ-σιν οὔτε
διαλέκτῳ τινί παρηλλα-γμένη
χρῶνται... θαυμαστήν καί ὁμολο-
γουμένως παράδοξον ἐνδείκνυται
την κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτεί-
ας. Πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς
πάροικοι' μετέχουσι πάντων ὡς πά-
ροικοι' μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται,
καί πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι'
πᾶσα ξένη πατρίς ἐστὶν αὐτῶν, καί
πᾶσα πατρίς ξένη... Ἐπί γῆς διατρί-
βουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύο-

νται. Πείθονται τοῖς ὠρισμένοις νόμοις, καί τοῖς ἰδίοις βίοις νικῶσι τούς νόμους.

Ἀγαπῶσι πάντας, καί ὑπό πάντων διώκονται. Ἄγνοοῦνται, καί κατακρίνονται· θανατοῦνται, καί ζωοποιοῦνται· βλασφημοῦνται καί δικαιοῦνται. Λοιδοροῦνται καί εὐλογοῦσι· ὑβρίζονται καί τιμῶσι. Ἀγαθοποιοῦντες ὡς κακοί κολάζονται· κολαζόμενοι χαίρουσιν ὡς ζωοποιούμενοι... Ἀπλῶς δ' εἰπεῖν, ὃπέρ ἐστίν ἐν σώματι ψυχή, τοῦτ' εἰσὶν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί... Χριστιανοί ἐν κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσὶ δέ ἐκ τοῦ κόσμου.

Προς Διόγνητον Επιστολή, 5, 1-6, 8

3. Διότι οι χριστιανοί ούτε ως προς τον τόπο ούτε ως προς την ομιλία ούτε ως προς τα υπόλοιπα ἤθη δι-

ακρίνοναται από τους υπόλοιπους ανθρώπους. Διότι δεν κατοικούν ούτε σε ιδιαίτερες πόλεις ούτε κάποια διαφορετική γλώσσα χρησιμοποιούν... παρουσιάζουν θαυμαστή και πραγματικά παράξενη την κατάσταση του τρόπου ζωής τους. Κατοικούν τις ιδιαίτερες πατρίδες τους, αλλά σαν πάροικοι. Συμμετέχουν στα πάντα ως πολίτες και όλα τα υπομένουν ως ξένοι. Κάθε ξένη πατρίδα είναι πατρίδα τους και κάθε πατρίδα είναι ξένη... Ζουν στη γη αλλά πολιτεύονται στον ουρανό. Υπακούουν στους καθορισμένους νόμους και με τη ζωή τους υπερβαίνουν τους νόμους. Τους αγαπούν όλους και διώκονται από όλους. Αγνοούνται και κατακρίνονται. Θανατώνονται και παίρνουν ζωή. Βλασφημούνται και δικαιώνονται. Δέχονται λοιδορίες και

ευλογούν (λέγουν καλά λόγια). Υβρίζονται καί τιμούν. Όταν κάνουν το καλό, τιμωρούνται ως κακοί. όταν τιμωρούνται χαίρονται σαν να παίρνουν ζωή... Με λίγα λόγια ό,τι είναι για το σώμα η ψυχή, αυτό είναι στον κόσμο οι χριστιανοί... Οι χριστιανοί κατοικούν στον κόσμο, αλλά δεν προέρχονται απ' τον κόσμο (δεν έχουν το πνεύμα του κόσμου).

Θέματα για συζήτηση

1. Τι σημαίνει ο θάνατος για τον απλό άνθρωπο και γιατί δημιουργεί φόβο;
2. Ποια είναι η στάση του πιστού χριστιανού απέναντι στον "έσχατο εχθρό";
3. Τι σημαίνει η Ανάσταση για σένα;
4. Μελετήστε το 1ο κείμενο, 1 Κορινθ. 15, 35-45, και σχολιάστε τις βασικές έννοιες.
5. Το κείμενο της Προς Διόγνητον Επιστολής αναφέρεται στους χριστιανούς των πρώτων χριστιανικών χρόνων. Πιστεύετε ότι αυτά που ίσχυαν για τους χριστιανούς τότε ισχύουν και σήμερα;

Γλωσσάρι

Αββάς: Αραμαϊκή λέξη που σημαίνει "πατέρας" (βλ. Μάρκ. 14: 36, Ρωμ. 8:15, Γαλ. 4: 6). Έτσι καθιερώθηκε να λέγονται οι ασκητές της Εκκλησίας.

Αδελφός: Στα εβραϊκά αυτή η λέξη χρησιμοποιείται για να σημάνει όχι ειδικά τα αδέρφια, αλλά όλα τα μέλη της ίδιας οικογένειας (βλ. Γεν. 13:8, Λευ. 10: 4), της ίδιας φυλής (2 Βασ. 19: 13), του ίδιου λαού (Δευτ. 25: 3, Κρ. 1: 3), σε αντιδιαστολή προς τους ξένους.

Δικανικός: αυτός που έχει σχέση με τις δίκες και τα δικαστήρια.

Χθόνιος: αυτός που ανήκει στη γη, προέρχεται από τη γη ή βρίσκεται μέσα στη γη (χθών= γη, έδαφος, ο κάτω κόσμος).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καταχωρίζεται ενδεικτική βιβλιογραφία, για να χρησιμοποιηθεί από τον καθηγητή, ταξινομημένη σε αλφαβητική σειρά

Ελήφθη υπόψη το προηγούμενο εγχειρίδιο, Θέματα Χριστιανικής Ηθικής Γ' Λυκείου, των Γ. Μαντζαρίδη, Β. Γιούλτση, Ι. Πέτρου, Ν. Τζουμάκα (ΟΕΔΒ 1998¹⁴). Η μετάφραση των κειμένων της Καινής Διαθήκης ελήφθη από το έργο "Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ" της Βιβλικής Εταιρίας (1997).

ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ Α., Ευθανασία, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1995

ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ Σάββας, Η Αποκάλυψη του Ιωάννη, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996

ΑΞΕΛΟΣ Κώστας, Προς την πλανητική σκέψη, εκδ. Εστία, Αθήνα 1985
-του ίδιου, Για μια προβληματική ηθική, εκδ. Εστία, Αθήνα 1992
-του ίδιου, Γράμματα σ' ένα νέο στοχαστή, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1997

ΒΙΤΤΗΣ Ευσέβιος (Αρχιμανδρίτης), Ηδονή-Οδύνη, 2 τόμοι, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1990/1992

ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ Ηλίας, Χριστιανισμός και κόσμος. Αναζητώντας ένα σύγχρονο Χριστιανικό λόγο, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1993

ΓΑΒΡΙΗΛΙΑ Γερόντισσα, Η ασκητική της αγάπης, Αθήνα 1998

ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χρήστος, Η ελευθερία του ήθους, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1979

ΕΝΟΤΗΣ ΕΝ ΤΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ, εκδ. Ακρίτας 1997

ΖΑΝΝΗΣ Τάσος, "Προβλήματα βιοη-

θικής": περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ, τεύχος 34/1990, 111-117

ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ιωάννης (Μητροπολίτης Περγάμου), "Δίκαιον και πρόσωπο στην ορθόδοξη θεολογία", περιοδικό ΕΥΘΥΝΗ, τεύχ. 314/1998, 49-57

-του ίδιου, "Από το προσωπείον εις το πρόσωπον": Χαριστήρια Μητροπ. Χαλκηδόνος Μελίτωνα, Θεσσαλονίκη 1977, 287-323

-του ίδιου, Η κτίση ως ευχαριστία - Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της οικολογίας, Αθήνα, εκδ. Ακρίτας 1992

-του ίδιου, "Από το προσωπείο στο πρόσωπο", περιοδικό ΙΝΔΙΚΤΟΣ, τεύχ.9/1998, 127-144

-του ίδιου, "Χριστολογία και Ύπαρξη. Η διαλεκτική κτιστού - ακτίστου και το δόγμα της Χαλκηδόνος", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ, τεύχ. 2/1982, 9-20

**ΖΟΡΜΠΑΣ Κωνσταντίνος, Εκκλησία
καί φυσικό περιβάλλον, εκδ. Τέρτιος,
Κατερίνη 1998**

**ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ Γιώργος, Βυζαντινή
φιλοσοφία της εικόνας, εκδ. Ελληνι-
κά Γράμματα, Αθήνα 1997**

**ΚΑΡΔΑΜΑΚΗΣ Μιχαήλ (Πρωτοπ-
ρεσβύτερος), Ορθόδοξη πνευματι-
κότητα, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα, 1993**

**ΚΕΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Ανέστης, Άνθρω-
πος και φυσικό περιβάλλον - Σπουδή
στον Άγιο Συμεών τον Νέο Θεολόγο,
εκδ. Δόμος, Αθήνα 1989**

**ΚΟΛΙΑ - ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗ Αθηνά, Ο
βυζαντινός "ιερός πόλεμος". Η έννο-
ια και η προβολή του θρησκευτικού
πολέμου στο Βυζάντιο, εκδ. Βασι-
λόπουλος, Αθήνα 1991.**

**ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ Ιωάννης, Στοιχεία
Νηπτικής Ψυχολογίας, εκδ. Αφοί
Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1982**

ΚΟΥΛΜΑΝ Όσκαρ, Αθανασία της

ψυχής ή ανάσταση εκ των νεκρών; Η μαρτυρία της Καινής Διαθήκης, εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 1994

ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Σπύρος, Η παρουσία της φυσικής επιστήμης, Αθήνα 1963

-του ίδιου, Η καταγωγή του τεχνικού πνεύματος, Αθήνα 1965

ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΛΟΣ Δημήτριος, Βυζαντινή φιλανθρωπία και κοινωνική πρόνοια, εκδ. Φως, Αθήνα 1986.

ΜΑΚΡΑΚΗΣ Μιχαήλ, Ντοστογιέφσκι - Πάθος και ελευθερία, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994

-του ίδιου, Η ψυχολογία του Ασώτου. Τα τρία στάδια της υπαρξιακής πορείας του, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1992

-του ίδιου, Οι δυο διαστάσεις της Ελευθερίας στη φιλοσοφική και θρησκευτική σκέψη του Ντοστογιέφσκυ, στον τόμο "Σπουδή στον

**Ντοστογιέφσκυ", εκδ. Παρουσία,
Αθήνα 1998, σελ. 8-127**

**ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ Γεώργιος, Κείμενα
πατερικής ηθικής, εκδ. Πουρναρά,
Θεσσαλονίκη 1982**

**του ίδιου, Μαθήματα Χριστιανικής
Ηθικής, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλο-
νίκη 1986**

**-του ίδιου, Εισαγωγή στην Ηθική,
εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1988**

**-του ίδιου, Κοινωνιολογία του Χρισ-
τιανισμού, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσα-
λονίκη 1990**

**Αγίου ΜΑΞΙΜΟΥ του Ομολογητού,
"Μυσταγωγία" εκδ. Αποστολικής
Διακονίας, Αθήναι 1973, σελ. 39-65
(από την Εισαγωγή του π. Δημητ-
ρίου Στανιλοάε)**

**ΜΑΡΤΙΝΗΣ Παν., Ο σαλός άγ. Αν-
δρέας και η σαλότητα στην Ορθόδο-
ξη Εκκλησία, εκδ. Τήνος, Αθήνα
1988**

ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Νίκος, Το πρόβλημα του κακού - Δοκίμιο πατερικής θεολογίας εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992

-του ίδιου, Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία στην Εξαήμερο του Μ. Βασιλείου, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1990 (1η έκδοση 1981)

-του ίδιου, Δογματική και Συμβολική Θεολογία, τόμ. 2 (Έκθεση της ορθόδοξης πίστης), εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985

MEYENDORFF J., Γάμος. Μια Ορθόδοξη προοπτική (μτφρ. Διαμαντή Αυγουστίδη), εκδ. Ι. Μητροπόλεως Θηβών και Λεβαδείας, Αθήνα 1983.

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Νικόλαος, Η λεγομένη ευθανασία, Αθήνα 1980

ΜΟΣΚΩΦ Κωστής, Δοκίμια, 3 τόμοι, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1979/1985

ΜΠΑΡΤΖΕΛΙΩΤΗΣ Λεωνίδα (επιμ.), Φιλοσοφία και πληροφορική στην εκ-

παίδευση, εκδ. Ελληνικά Γράμματα,
Αθήνα 1994

ΜΠΕΓΖΟΣ Μάριος, Νεοελληνική φι-
λοσοφία της θρησκείας, εκδ. Ελλη-
νικά Γράμματα, Αθήνα 1998

-του ίδιου, Φιλοσοφική ανθρωπολο-
γία της θρησκείας, εκδ. Ελληνικά
Γράμματα, Αθήνα 1996

-του ίδιου, Ψυχολογία της θρησκεί-
ας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
1996

-του ίδιου, Δοκίμια φιλοσοφίας της
θρησκείας, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα,
1992

-του ίδιου, Φαινομενολογία της
θρησκείας, εκδ. Ελληνικά Γράμμα-
τα, Αθήνα 1995

-του ίδιου, Ανατολική ηθική και δυτι-
κή τεχνική, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα
1993

ΜΠΕΡΝΤΙΑΕΦ Νικόλαος, Πέντε
στοχασμοί περί υπάρξεως, εκδ. Πα-

ρουσία, Αθήνα 1996

-του ίδιου, Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1972

-του ίδιου, Δοκίμιο εσχατολογικής μεταφυσικής, εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1995

ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΣ Ν. Θ., Το πρόβλημα του θεσμού της ιδιοκτησίας. Ορθόδοξη άποψη, εκδ. Κοράλι, Αθήνα 1982

ΜΠΡΟΥΣΑΛΗ Παγκράτιου (αρχιμανδρ.), Η ισότητα. Μια θεολογική προσέγγιση στο θέμα, εκδ. Τήνος, Αθήναι 1983.

ΝΕΛΛΑΣ Παναγιώτης, Ζώνον θεούμενον. Προοπτικές για μια Ορθόδοξη κατανόηση του ανθρώπου, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1995

ΝΗΣΙΩΤΗΣ Νικόλαος, "Κοινωνιολογική θεώρηση της θρησκείας", περιοδικό ΚΟΙΝΩΝΙΑ, τόμ. 27/1984, σ.

41-78

-του ίδιου, "Η φύση ως κτίση", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ, τεύχ. 14/1985, σ. 11-20

ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Θανάσης, «Δυτικός και Ανατολικός Χριστιανισμός», περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ τεύχ. 5 (1983) σ. 68-71

-του ίδιου, "Παράδοση και σύγχρονες κοινωνικές διεκδικήσεις", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ τεύχ. 1 (1982), σ. 29-34.

-του ίδιου, Ανεσιτιότητα και Παραπεμπτικότητα. Κριτικές προσεγγίσεις στα θεολογικά δρώμενα, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1998, σ. 103-119 ("Ιστορικότητα και ανιστορικότητα")

.ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Δαμασκηνός (Μητροπολίτης Ελβετίας), Ορθοδοξία και κόσμος, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1993

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ Χριστόδουλος (Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), Τεχνητή

γονιμοποίηση και χριστιανική ηθική,
Βόλος 1988

ΠΑΤΡΩΝΟΣ Γεώργιος, Ο γάμος στη
θεολογία και στη ζωή, Αθήναι 1981.

-του ίδιου, Γάμος και αγαμία, Αθήνα
1985.

ΠΕΤΡΟΥ Ιωάννης, Κοινωνική δικαιο-
σύνη, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλο-
νίκη 1992

-του ίδιου, Θεολογία και κοινωνική
δυναμική, Θεσσαλονίκη, εκδ. Παρα-
τηρητής 1993

ΡΑΛΛΗΣ Κωνσταντίνος, Ποινικόν
δίκαιον της Ορθοδόξου Ανατολικής
Εκκλησίας, εκδ. Πουρναρά 1985

ΡΟΔΙΤΗΣ Γεώργιος, Χριστιανισμός
και πλούτος, Αθήναι 1970.

π. ΣΤΑΝΙΛΟΑΕ Δημήτριος, Εισαγω-
γή στο βιβλίο Μυσταγωγία του αγίου
Μαξίμου του Ομολογητού (μτφρ.
Ιγν. Σακαλής), εκδ. Αποστ. Διακονί-
ας, Αθήνα 1973, σ. 13-89.

-του ίδιου, Σταυρός και Ανάσταση,
εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1982.

ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Αλέξανδρος, Ποι-
μαντική προετοιμασία των μελλο-
νύμφων, εκδ. Εθνικού Κέντρου Κοι-
νωνικών Ερευνών, Αθήναι. 1971

.ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ (Αρχιμανδρίτης), Η
ζωή Του ζωή μου, εκδ. Πουρναρά,
Θεσσαλονίκη 1996

ΤΟΜΑΣΙΔΗΣ Χριστόδουλος, Εισα-
γωγή στην Ψυχολογία, εκδ. Δίπτυ-
χο, Αθήνα 1995

ΤΡΑΚΑΤΕΛΛΗΣ Δημήτριος, (Μητ-
ροπολίτης Βρεσθένης), "Οι τρεις
προκλήσεις", περιοδικό ΣΥΝΑΞΗ,
τεύχ. 29/1989, σ. 5-8

π. ΦΑΡΟΣ Φιλόθεος, Βάδιζε υγιάι-
νων - Το νόημα της υγείας και της
νόσου, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα
1992

-του ίδιου, Η ίαση ως υγείας ολοκ-
ληρία - Η ολιστική ιατρική ως εκκλη-

σιαστική παράδοση και επιστημονική πρωτοπορία, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998

π. ΦΑΡΟΣ Φιλότητος - π. ΚΟΦΙΝΑΣ Σταύρος, Γονείς και Παιδιά, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1986

ΦΩΤΙΟΥ Σταύρος Σ., Ο Γάμος ως μυστήριο αγάπης κατά την Καινή Διαθήκη, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1994

ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ Γεώργιος (Πρωτοπρεσβύτερος), Δημιουργία και απολύτρωση, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1983

- του ίδιου, "Περί της Αναστάσεως των νεκρών", στο (του ίδιου) "Ανατομία Προβλημάτων της Πίστεως" (μτφρ. αρχιμ. Μ. Καλαμαρά), εκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 166-197

ΧΑΚΕΛ Σεργκεί, Μαρία ΣΚΟΜΠΤΣΟΒΑ - Μια "δια Χριστόν σαλή" στους μοντέρνους καιρούς μας, εκδ.

Ακρίτας, Αθήνα 1998

Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας (εποπτ. Σ. Αγουρίδη κ.ά.), εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 1980, σ. 323-327 ("Ειρήνη").
Encyclopedie de la Pleiade, Ιστορία της Φιλοσοφίας, 19ος - 20ός Αιώνας (μτφρ. Μαριλίζας Μήτσου - Παππά), εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1979, 81-137 ("Nietzsche").

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ - Εκδόσεις Ελληνικής Επιτροπής Διεθνούς Αμνηστίας (Σίνα 30, 10672 Αθήνα)
Αφιέρωμα του περιοδικού ΚΑΘ' ΟΔΟΝ, τεύχ. 7-8/1994 στο θέμα Παγκόσμια οικονομία
Αφιέρωμα του περιοδικού ΚΑΘ' ΟΔΟΝ, τεύχ. 11/1995 στο θέμα Επιστήμη - Κοινωνία - Άνθρωπος
Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ,

τεύχ. 50/1994 στο θέμα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ 25/1988 στο θέμα Μια ορθόδοξη ματιά στην ψυχολογία

Αφιέρωμα περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ 68/1986 στο θέμα Διλήμματα βιοηθικής

Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ 47/1993 στο θέμα Εξουσία ή Διακονία;

Αφιέρωμα του περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ 36/1990 στο θέμα Η γυναίκα στην Εκκλησία και τον κόσμο.

Αφιέρωμα περιοδικού ΣΥΝΑΞΗ 32/1989, στο θέμα Έρως Θεού, Έρως Ανθρώπων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Δ' ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε. Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ	5
18. Ορθοδοξία και τεχνολογία	6
19. Η Εκκλησία και το οικολογικό πρόβλημα	26
20. Η πληροφορική και τα Μέσα Ενημέρωσης των Πολιτών (Μ.Ε.Π)	52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ. ΚΡΙΣΙΜΕΣ ΥΠΑΡΞΙΑΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ	67
21. Άγχος, μοναξιά και περιθω- ριοποίηση	69
22. Αλλοτρίωση	88
23. Ο άνθρωπος στις χαρές και στις λύπες της ζωής	104
24. Ο χριστιανός μπροστά στο θάνατο	124

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, ΑΔ)

**Απαγορεύεται η αναπαραγωγή ο-
ποιοδήποτε τμήματος αυτού του
βιβλίου, που καλύπτεται από δικα-
ιώματα (copyright), ή η χρήση του
σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη
γραπτή άδεια**